

Nematerijalna kulturna baština Gorskog kotara i Like

Ivanišević, Branka

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:078288>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-09**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

Branka Ivanišević

NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA GORSKOG KOTARA I LIKE

Diplomski rad

Pula, 2023.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet ekonomije i turizma

«Dr. Mijo Mirković»

Branka Ivanišević

NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA GORSKOG KOTARA I LIKE

Diplomski rad

JMBAG: 0303074853, redovita studentica

Studijski smjer: Kultura i turizam

Predmet: Nematerijalna kulturna baština

Mentor: red. prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Branka Ivanišević, kandidatkinja za magistricu Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli 13. kolovoza 2023.

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOGA DJELA

Ja, Branka Ivanišević, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj diplomski rad pod nazivom „Nematerijalna kulturna baština Gorskog kotara i Like“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli 13. kolovoza 2023.

1. UVOD	1
2. KULTURNA BAŠTINA HRVATSKE	3
2.1. Nematerijalna kulturna baština Hrvatske.....	3
2.2. Zaštita nematerijalne kulturne baštine.....	4
2.3. Nematerijalna baština Hrvatske na listi UNESCO-a	5
3. REGIJA GORSKI KOTAR.....	9
3.1. Povijesne značajke gorskokotarskog kraja.....	9
3.2. Kulturna baština Gorskoga kotara.....	11
4. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA GORSKOG KOTARA	13
4.1. Goranski govori.....	14
4.2. Specifičnosti goranskih govora	15
4.3. Lič kao dijalektalno središte bunjevačke štokavštine.....	17
4.4. Goranske dječje igre i pjesme.....	17
4.5. Goranski tradicijski obrti.....	20
4.6. Božićni običaji	23
4.7. Narodni običaji.....	24
4.8. Legenda o Petru Klepcu	27
5. Regija Lika i kulturna baština Like	30
5.1. Materijalna kulturna baštine Like.....	31
5.2. Muzej Like	31
6. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA LIKE.....	33
6.1. Lička kapa	34
6.2. Umijeće izrade coklji	37
6.3. Lički sir škripavac.....	39

6.4.Lončarstvo u Lici.....	42
6.5.Lički narodni instrumenti	45
6.6.Lički narodni plesovi	47
6.7.Suveniri ličkog kraja.....	51
7. ZAKLJUČAK.....	53
8. POPIS LITERATURE.....	55
SAŽETAK	60
SUMMARY	61

1. UVOD

Tema ovog diplomskog rada je nematerijalna kulturna baština Gorskog kotara i Like. Cilj ovog diplomskog rada je prikazati bogatu nematerijalnu kulturnu baštinu Gorskog kotara i Like. Svrha ovog rada je ukazati na to kako nematerijalnu kulturnu baštinu treba očuvati i zaštititi kako se ne bi izgubio kulturni identitet i kako bi se nastavila njegovati tradicija određenih krajeva.

Što se tiče metoda istraživanja prilikom pisanja diplomskog rada i prikupljanja podataka korištene su induktivna, deduktivna, deskriptivna, komparativna, metoda klasifikacije i generalizacije te metoda analize sadržaja sekundarnih izvora.

Rad se sastoji od pet poglavlja, od kojih se svako dijeli na nekoliko potpoglavlja. Prvo poglavlje opisuje kulturnu baštinu Hrvatske. Definira se pojam kulturne baštine i što sve spada u nematerijalnu kulturnu baštinu, spominje se njezina zaštita te važna UNESCO-va konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine. Na kraju poglavlja su nabrojana nematerijalna kulturna dobra Hrvatske na listi UNESCO-a. Drugo poglavlje se bavi regijom Gorski kotar.

Općenito se opisuje Gorski kotar i njegove povijesne značajke te kulturna baština toga kraja. Treće poglavlje obuhvaća nematerijalnu kulturnu baštinu Gorskog kotara. Ono je opsegom najveće i dijeli se na najviše potpoglavlja. U njemu se opisuju goranski govori, goranski narodni običaji i goranska narodna nošnja, tradicijski obrti, božićni običaji te narodne legende. Sljedeće poglavlje je uvod u kulturnu baštinu Like i sam opis ličke regije.

Slijedi poglavlje o nematerijalnoj kulturnoj baštini Like koje obuhvaća više potpoglavlja. Opisuje se poznata lička kapa kao simbol Like, zatim poznati lički sir škripavac, neka od tradicionalnih ličkih jela, umijeće izrade ličkih coklji, spominju se lički narodni plesovi i instrumenti te ličke usmene predaje. Na kraju rada stoji zaključak i popis korištene literature te sažetak na hrvatskom i engleskom jeziku.

Danas je vrlo bitno znati očuvati vlastiti kulturni identitet te održavati kulturnu raznolikost i poštovati druge kulture i kulturne identitete jer to predstavlja kulturno bogatstvo. Nacionalni identitet jedna je od osnova kulturnog identiteta i jedno od osnovnih ljudskih prava.

2. KULTURNA BAŠTINA HRVATSKE

Kulturna baština su elementi koju određenu regiju čine jedinstvenom i po čemu je ona prepoznatljiva, poput spomenika, arhitekture, hrane, običaja, folkloru i narodnih legendi i pjesama. Kulturna baština je širok pojam koji obuhvaća naslijeđena kulturna dobra koja su nam preci ostavili u nasljeđe, a može se odnositi na područja kao što su književnost, kazalište, umjetnost, graditeljstvo, glazba, jezik i znanost. Prema Jelinčić, kulturna baština je kompleksan pojam jer je nositelj kulturnog identiteta ljudske zajednice, što znači da dokazuje povijesno postojanje pojedinih ljudskih zajednica na nekom prostoru.

Po svojim osobinama kulturna baština može imati povijesnu, umjetničku, ambijentalnu, urbanističku vrijednost, vrijednost starosti, izvornosti, rijetkosti, reprezentativnosti i brojne druge. Vrlo je važno prepoznati navedene vrijednosti jer su one temelj za zaštitu baštine. Kulturno nasljeđe također ima znanstvenu, obrazovno-odgojnu, gospodarsku i kulturnu vrijednost te brojne druge.¹

2.1. Nematerijalna kulturna baština Hrvatske

Uloga nematerijalne kulturne baštine kao dijela nacionalnog identiteta je ogromna. Zbog toga je vrlo važno raditi na njezinom očuvanju i zaštiti.

Prema UNESCO-oj Konvenciji za zaštitu nematerijalne kulturne baštine nematerijalna baština definirana je na sljedeći način: „Pod tim terminom se podrazumijevaju umijeća, znanja, izrazi, instrumenti, predmeti i kulturni prostori; koje društva i skupine shvaćaju kao dio vlastite kulturne baštine.“ Manifestira se u znanjima, vještinama, običajima, glazbi, plesu, ritualima, proslavama vještinama i rukotvorstvu.²

¹ Usp. Jelinčić, D. A. *Kultura u izlogu: kratki vodič za upravljanje kulturnim dobrima*. Meandarmedia: Meandar. Zagreb, 2010., str. 13.

² Nematerijalna kulturna baština i procedure upisa na popise (<https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-kulturna-bastina-i-procedure-upisa-na-popise/16442>, pristupljeno 7. prosinca 2022.)

U skladu s međunarodno prihvaćenim stajalištima, hrvatski zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, nematerijalnu kulturnu baštinu definira na sljedeći način: „Nematerijalno kulturno dobro mogu biti razni oblici i pojave duhovnog stvaralaštva koje se prenose usmenom predajom ili na neki drugi način, a pogotovo; jezik, dijalekti, govori i toponimika te usmena književnost svih vrsta, folklorno stvaralaštvo u području glazbe, plesa, predaje, igara, obreda, običaja, kao i druge tradicionalne pučke vrednote, tradicijska umijeća i obrti.“³

Bitno je naglasiti da se definicija kulturne baštine iz Konvencije za zaštitu svjetske prirodne i kulturne baštine referirala samo na materijalnu dimenziju kulture pa stoga UNESCO 2003. donosi Konvenciju o zaštiti nematerijalne kulturne baštine.

2.2. Zaštita nematerijalne kulturne baštine

Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine nastala je u Parizu 17. listopada 2003. na općoj sjednici Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu na arapskom, kineskom, engleskom, francuskom, ruskom i španjolskom jeziku.

Svrha konvencije je:

- zaštititi nematerijalnu kulturnu baštinu;
- osigurati poštivanje nematerijalne kulturne baštine zajednica, skupina i pojedinaca kojih se to tiče;
- na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini podignuti svijest o važnosti nematerijalne kulturne baštine, kao i o osiguravanju uzajamnog priznavanja te baštine;
- osigurati međunarodnu suradnju i pomoć.⁴

³ Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1999_07_69_1284.html, pristupljeno 7. prosinca 2022.)

⁴ Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine (https://narodnenovine.nn.hr/clanci/medunarodni/2005_06_5_47.html, pristupljeno 7. listopada 2022.)

Prethodno spomenuta Konvencija, kao i mnoge međunarodne organizacije, nastoje pružiti opće i održive smjernice za očuvanje nematerijalne kulturne baštine.

2.3. Nematerijalna baština Hrvatske na listi UNESCO-a

Nematerijalna kulturna baština definirana je člankom 2. UNESCO-ove Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine - NN 5/05 i člankom 9.⁵ Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara. Za potrebe upisa u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske određuju se tri osnovne kategorije:

- jezik, dijalekti, govori i toponimika te usmena književnost svih vrsta;
- folklorno stvaralaštvo u području glazbe, plesa, predaje, igara, obreda, običaja, kao i druge tradicionalne pučke vrednote;
- tradicijska umijeća i obrti.

Proces upisa u nacionalni Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske uključuje nekoliko koraka stručnog vrednovanja na temelju posebnih kriterija.

U prvoj fazi zaprimanja prijedloga za upis putem posebnog obrasca sudjeluju konzervatorski odjeli prema području svoje nadležnosti, odnosno lokaciji dobra. U drugoj i trećoj, završnoj fazi odlučivanja sudjeluju savjetodavna i stručna tijela Ministarstva: Povjerenstvo za nematerijalnu kulturnu baštinu i Stručno povjerenstvo za utvrđivanje svojstava kulturnih dobara.

„Prijedlog za upis nematerijalne baštine na području Hrvatske nadležnom konzervatorskom odjelu može podnijeti svaka fizička ili pravna osoba u Republici Hrvatskoj, neovisno o tome jesu li u neposrednoj vezi s baštinom za koju se prijavljuje. Rješenjem o upisu nematerijalnih dobara u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske utvrđuje se, osim tih vrijednosti, i sustav mjera zaštite koje ovise o vrsti nematerijalnog dobra.

⁵ Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine

(https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2005_06_5_47.html, pristupljeno 10. listopada 2022.)

Od nematerijalnih kulturnih dobara koja su upisana u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske u Ministarstvu se u suradnji s nositeljima posebnom procedurom odabiru ona dobra koja ispunjavaju kriterije za upis na UNESCO-ove popise.⁶

Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske je javna knjiga kulturnih dobara koju vodi Ministarstvo kulture i medija. Sastoji se od triju lista: *Liste zaštićenih kulturnih dobara*, *Liste kulturnih dobara nacionalnog značenja* i *Liste preventivno zaštićenih dobara*. Registar je aktivan sadržaj koji se mijenja i nadopunjuje svakodnevno s obzirom na nove postupke utvrđivanja svojstva kulturnog dobra, reviziju rješenja o zaštiti kulturnih dobara, brisanja iz Registra radi gubitka svojstava te promjene ostalih važnih podataka o dobrima.⁷

„Javno objavljeni Registar na internetskim stranicama Ministarstva kulture i medija sadrži sljedeće podatke iz baze Registra:

- naziv kulturnoga dobra,
- oznaku Liste na koju je kulturno dobro upisano,
- registarski redni broj kulturnoga dobra,
- oznaku vrste kulturnoga dobra (nepokretno, pokretno, nematerijalno kulturno dobro),
- klasifikaciju kulturnoga dobra (prema članku 8. Pravilnika o obliku, sadržaju i načinu vođenja Registra kulturnih dobara RH),
- smještaj kulturnoga dobra (adresa, naselje, općina/grad, županija),
- autora/autore kulturnog dobra,
- vrijeme nastanka,
- nadležni konzervatorski odjel,
- sažeti opis kulturnog dobra,
- fotografiju kulturnog dobra.“

⁶ Nematerijalna kulturna baština i procedure upisa na popise

(<https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-kulturna-bastina-i-procedure-upisa-na-popise/16442>, pristupljeno 26. siječnja 2023.)

⁷ Registar kulturnih dobara (<https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/registar-kulturnih-dobara-16371/16371>, pristupljeno 26. siječnja 2023.)

U Hrvatskoj je Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine stupila na snagu 2006., nakon što je donesen zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine. Hrvatska se tim zakonom obvezala da će provoditi zaštitu i očuvanje nematerijalne kulturne baštine te je do danas prema rezultatima istraživanja, dokumentiranja i popisivanja u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske upisano 215 nematerijalnih kulturnih dobara. Od toga je 21 upisano na UNESCO-ove popise nematerijalne kulturne baštine.

Ministarstvo kulture i medija pridružilo se obilježavanju dvadesete godišnjice Konvencije predstavljanjem javnosti različitih aktivnosti na očuvanju i promicanju nematerijalne kulturne baštine diljem Hrvatske, tijekom cijele godine, u kojima Ministarstvo sudjeluje financiranjem putem Javnog poziva za predlaganje javnih potreba u kulturi Republike Hrvatske za 2023. Povodom obilježavanja dvadesete godišnjice Konvencije, Ministarstvo kulture i medija objavilo je publikaciju Nematerijalna kulturna dobra Republike Hrvatske, čiji su primjerci dostupni i u digitalnom obliku.⁸

Hrvatska nematerijalna baština na UNESCO-ovim listama je⁹:

1. Čipkarstvo u Hrvatskoj
2. Dvoglasje tijesnih intervala Istre i Hrvatskog primorja
3. Festa Sv. Vlaha, zaštitnika Dubrovnika
4. Godišnji proljetni ophod kraljice ili *Ljelje* iz Gorjana
5. Godišnji pokladni ophod Zvončari s područja Kastavštine
6. Procesija Za Križen na otoku Hvaru
7. Umijeće izrade drvenih tradicijskih dječjih igračaka s područja Hrvatskog zagorja

⁸ Obilježavanje dvadesete godišnjice Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine (<https://min-kulture.gov.hr/eu-kultura/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/obiljezavanje-dvadesete-godisnjice-konvencije-o-zastiti-nematerijalne-kulturne-bastine/23777>, pristupljeno 10. rujna 2023.)

⁹ Hrvatska nematerijalna kulturna baština na UNESCO-ovim listama (<https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/izdavacka-djelatnost/hrvatska-nematerijalna-kulturna-bastina-na-unesco-ovim-listama-19524/19524>, pristupljeno 26. siječnja 2023.)

8. Sinjska alka, viteški turnir u Sinju
9. Medičarski obrt na području Sjeverne Hrvatske
10. Bećarac-vokalno-instrumentalni napjev s područja Slavonije, Baranje i Srijema
11. Nijemo kolo s područja Dalmatinske zagore
12. Klapsko pjevanje
13. Mediteranska prehrana na hrvatskom Jadranu, njegovoj obali, otocima i dijelom zaleđa
14. Međimurska popevka, tradicijski napjev Međimurja
15. Umijeće suhozidne gradnje
16. Umijeće sokolarenja
17. Tripundanske svečanosti i kolo sv. Tripuna - tradicije bokeljskih Hrvata u Hrvatskoj
18. Tradicije uzgoja lipicanaca

Nematerijalno kulturno dobro upisano na UNESCO-ovu listu nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita je „Glazbeni izričaj ojkanje“.

Zasad su dva nematerijalna dobra upisana u UNESCO-ov Registar dobrih praksi očuvanja nematerijalne kulturne baštine svijeta, a to su Ekomuzej Batana i Tocati - zajednički program očuvanja tradicijskih igara i sportova - tradicijska pučka igra pljočkanje, geografski zastupljena u Istri.

3. REGIJA GORSKI KOTAR

3.1. Povijesne značajke gorskokotarskog kraja

U znanstvenoj literaturi se ističe kako je Gorski kotar možda najizraženiji primjer zapostavljanja regionalne povijesti u hrvatskoj historiografiji. Iako je broj povijesnih priloga o goranskoj prošlosti prilično velik, povijest toga kraja dosad nije dovoljno proučena. Među istraživanjima se najviše ističe monumentalna monografija *Gorski kotar*.

Gorski kotar je smješten na području koje su od 9. stoljeća pr. Kr. do dolaska Rimljana naseljavali Japodi. Takva pretpostavka se može temeljiti na činjenici što su u pećinama Tetinja jama kod Lukovdola i Hajdova hiža kod Broda na Kupi pronađeni ostatci japodske keramike iz starijeg željeznog doba, a na području Bosiljeva je pronađena brončana kopča iz mlađeg željeznog doba. Rimske ceste su zaobilazile gorskokotarsko područje, međutim na delničkom i mrkopaljskom području pronađeni su rimski carski novčići. Važna karakteristika je da je veće naseljavanje istočnog perifernog dijela Gorskog kotara krenulo s istoka.

Pretpostavlja se da je na području Bosiljeva postojao rimski grad pod nazivom Levund. Osim toga, Rimljani su izgradili limes od Rijeke do Prezida i dalje do Slovenije s ciljem zaštite Zapadnog Rimskog Carstva od barbara i to u prvim stoljećima poslije Krista. Ostatci obrambenog zida još su mjestimice očuvani.

Kada se proučava seoba Slavena, Slovenci su naselili područje Tršćanskog krasa i područje oko Čićarije i Buzeštine, a Hrvati veći dio Istre, Hrvatsko primorje i Kvarner. Druga seoba Hrvata obuhvatila je područje Gorskog kotara, Like i dio Pounja. Na taj način su se naselila spomenuta područja. Bitna karakteristika Gorskog kotara je granični položaj u okviru tadašnjih hrvatskih zemalja.

Krajnji istok i dolina rijeke Kupe su se nakon 1. st. ubrajali u rimsku provinciju Panoniju, a veći dio je pripadao provinciji Dalmaciji. Čini se da je Panonska Hrvatska zauzimala manji dio sadašnjeg Gorskog kotara nego rimska Panonija.

Među prvim goranskim mjestima se spominje Gerovo, a u zapisima za vrijeme križarskog rata se spominje da su križari, putujući iz Istre u Dalmaciju, nailazili na divlji narod koji se bavio stočarstvom. Za vrijeme feudalizma, područje Gorskog kotara su naselili knezovi Krčki, poznatiji kao Frankopani. U Vinodolskom zakoniku iz 1288. se goranska mjesta ne spominju, ali je vrlo vjerojatno da su u 12. i 13. stoljeću njima vladali Frankopani. Osim Vinodolske župe, Frankopani su posjedovali i Župu Modruš.

U tim župama su važnija središta u 14. i 15. stoljeću bila Gerovo, Brod na Kupi, Bosiljevo, Lukovdol i Gomirje. Modruškoj župi su također pripale i Delnice. Oko 1577. posjedi Frankopana su prešli u vlasništvo Zrinskih, a područje Gorskog kotara je u organizaciji crkvene vlasti većim dijelom pripalo Krbavsko-modruškoj biskupiji.

U literaturi se najčešće kao najstariji pouzdani spomenik goranskih mjesta navode podaci o Gomirju iz 1461. te o Lukovdolu, Delnicama, Moravicama, Lokvama, Brodu i Vrbovskom iz 1481. Također, vrlo je važan Modruški urbar iz 1486., u kojem su zapisana tri naselja, imena stanovnika te njihove obaveze prema feudalcima. U 15. stoljeću je Gorski kotar zahvaćen provalama Turaka. Tijekom dugogodišnjeg pustošenja, Turci su najviše prodirali ogulinsko-lukovdolskim i ogulinsko-moravičkim smjerom.

Delnice su teško stradale u pustošenjima te se stanovništvo masovno raselilo, pogotovo u južne krajeve današnje Slovenije. Brojno stanovništvo se odvodilo u ropstvo i ubijalo. Često se navodi da je Gorski kotar prije turskih provala koje su prouzročile migracije bio čakavski kraj.

Kasnije se osniva Vojna granica s ciljem obrane od Turaka, a obuhvaćala je veća mjesta poput Vrbovskog, Mrkoplja i Ravne Gore. Habsburgovci su naselili Vlahe na područja bez stanovništva poput Gomirja, Donjih Moravica, Ravne Gore i Vrbovskog, koji su bili pretežito pravoslavne vjere.

Zrinski su u Delnice naselili stanovništvo iz Kočevja, s područja Kranjske. Krenulo je naseljavanje i obnavljanje tih područja, u neka mjesta je imigriralo štokavsko-ikavsko stanovništvo s jugoistoka. Dakle, započelo je razdoblje velikog gospodarskog napretka kojem su pridonijeli veliki feudalni posjedi Zrinskih i Frankopana.¹⁰

3.2. Kulturna baština Gorskog kotara

Područje Gorskog kotara je iznimno bogato kulturnom baštinom, odnosno vrijednim sakralnim objektima, kulturno-povijesnim spomenicima i narodnom tradicijom.

Kulturna baština Gorskog kotara je vrlo raznovrsna i tematski se može podijeliti na zaštićenu baštinu, muzeje, galerije i zbirke, etno-kuće, sakralnu baštinu, etno-sela i zone, mlinove, pilane i drugo.¹¹

Područje Gorske Hrvatske obuhvaća Gorski kotar, Ogulinsko-plašćansku udolinu i Liku. Ono sadrži dva dobra koja su na UNESCO-ovoj listi svjetske baštine. To su Nacionalni park Plitvička jezera i izvorne bukove šume i bukove prašume Karpata i ostalih regija Europe. Zanimljivost je da su to jedina prirodna dobra Hrvatske upisana na listu.

¹⁰ Lisac, J. *Tragom zavičaja: delnički govor i govor Gornjih Turni u svjetlosti goranskih kajkavskih govora*. Književni krug. Split, 2006. str.10.-17.

¹¹ Stepinac Fabijanić, T., 'Tradicijska kultura uz Lujziju i Karolinu. povijesni putopis kroz Gorski kotar i Prikuplje', *Problemi sjevernog Jadrana*, 15 (-), 2016. str. 133.-178. Dostupno na: (<https://doi.org/10.21857/yk3jwhk689>)

Slika 1. NP Plitvička jezera

Izvor: (<https://d2bgjx2qb489de.cloudfront.net/gbb-blogs/wp-content/uploads/2017/12/12113017/Plitvice-lakes-1-1.jpg> , pristupljeno 21. prosinca 2023.)

Proces osedavanja, kojim se formiraju sedrene barijere i tako stvaraju jezera predstavlja jedinstvenu univerzalnu vrijednost zbog koje su Plitvička jezera dobila međunarodno priznanje.

4. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA GORSKOG KOTARA

Gradnja cesta je učinila da brojna naselja u Gorskom kotaru profitiraju. To znači da su se proširivala dolaskom stanovnika. Gradile su se kuće i usavršavale majstorske tehnike i vještine. Do gradnje svratišta i gostionica te odmorišta za konje i goveda je dovela potreba za odmorom i okrepom, npr. Čebuharova kuća u Čavlima.

Na usponima su se gradile štacije, a uz same ceste mitnice, npr. Meja. Gradili su se i zaštitni zidovi, vodospreme i cisterne, što je utjecalo na cjelokupnu promjenu krajolika. Dioničarsko društvo Lujzijana iz Beča je u tadašnje vrijeme u potpunosti upravljalo cestama od Rijeke do Karlovca i brinulo se za njihovo održavanje.¹²

Najčešći graditeljski materijal, drvo, obilježava tradicijsku arhitekturu goranskih krajeva. U malobrojnim goranskim naseljima u davnoj prošlosti kuće su bile gotovo u potpunosti izgrađene od drva, najčešće od debelih oblica ili dasaka, a bile su pokrivene uglavnom šindrom i kalanim daščicama jele ili bora. Temelj je bio kameni.

Primjere drvenih prizemnica, tzv. hiša, u osnovi troprostornih kuća s otvorenim ognjištem u srednjem dijelu možemo pronaći u Delnicama - kuća Rački, u Prezidu kuća Vesel, a u brodmoravičkim selima kuće Delač i Ožanić. To su zaštićeni rijetki primjerci autohtone goranske arhitekture, uglavnom u funkciji lokalne zavičajne zbirke. Nažalost, većina tradicionalne goranske graditeljske baštine nepovratno je nestala ili je u potpunosti izmijenjena dograđivanjem.¹³

Što se tiče goranskog privređivanja, važan čimbenik su sjenokoše. Njih su izrađivali ljudi koji su preko ljeta kosili gorske pašnjake kako bi stoka imala što jesti po zimi. Žene su siieno grabile i stavljale u plast, a muškarci su ga zbijali u stog.

¹² Strohal, R., *Uz Lujzinsku cestu*, Rijeka: Tiskara Rijeka, 1993., str. 80.-85.

¹³ Hirc, Dragutin, *Gorski kotar: slike, opisi i putopisi*, SVEVID digitalna knjižnica, (<https://svevid.locloudhosting.net/files/original/3b45a8ac9858e7daba20b518cfc891c4.pdf>, pristupljeno 26. studenoga 2023.)

Košnja trave starinskom kosom jedan je od skoro zaboravljenih običaja u gorskim krajevima. Klepanje kose, košnja i grabljenje sijena dijelovi su nezaboravne prošlosti poljodjelstva koji se još uvijek mogu ponekad vidjeti na livadama. Taj običaj u nekim dijelovima gorskih krajeva sastavni je dio folklornih nastupa u kojima se prikazuje kao dio tradicije.

Ipak, nije bilo jednostavno prehraniti stoku na izazovnim goranskim pašnjacima pa je postojala uzrečica: „Dobra je košnja, ali grabnja nije.“ Pomor stoke je bio čest, a siromaštvo je pogađalo veliki broj ljudi. Obrađivala su se i manja planinska polja, gdje su žene sijale ječam, zob i mrkvu te sadile repu, kupus i krumpir. U višim predjelima zbog jako niskih temperatura neke kulture poput graha i kukuruza nisu uspijevale.

Zanimljivo je još spomenuti tradiciju lova na puhove u Gorskom kotaru. Tradicija potječe iz vremena kad kmetskim podanicima frankopansko-zrinskih gospoštija nije bio dozvoljen lov u šumama jer je to bila privilegija feudalnih gospodara i njihovih činovnika. Bio je dozvoljen jedino lov na puhove, koji su na jesen vrlo masni i od njih se pravi puhova mast. U selima u dolini Kupe je zbog blaže klime tih područja uspijevalo voće te je postojao običaj sušenja voća dimljenjem u posebnim kućicama. Također je bilo razvijeno i pčelarstvo.¹⁴

4.1. Goranski govori

Nematerijalna kultura naroda ogleda se u jeziku, običajima i narodnoj predaji. Međutim, kompleksna i burna povijesna događanja dovela su do složene slike tradicijske kulture goranskih krajeva. Zbog napada Turaka i turskih osvajanja veliki broj stanovništva se raselio pa su Zrinski i Frankopani doveli nove doseljenike.

Početak 17. stoljeća Lič i Mrkopalj su naseljeni prvim takvim doseljenicima iz osvojenih turskih bosanskohercegovačkih krajeva. Oni su u Gorski kotar donijeli novoštokavsko-ikavsko narječje, za razliku od čakavskog narječja kojim su govorili dotadašnji stanovnici Gorskoga kotara.

¹⁴ *Gorski kotar. Šumsko gospodarstvo Delnice*, monografija, Delnice, 1981., str 384.-386.

Isto tako, ti starosjeditelji su se djelomično vratili iz izbjeglištva, pretežito iz Kranjske, i sa sobom su donijeli utjecaj kajkavskog narječja. Tako su u nekim krajevima Gorskoga kotara već od početka 17. stoljeća prisutna sva tri narječja i svi su doseljenici bili tradicionalno rimokatolici.

Međutim, daljnja doseljavanja na opustošene dijelove posebno Vrbovskog i Gomirja te usporedno i u druge krajeve (čak i preko Kupe, u Kranjsku) dovela su stanovništvo pravoslavne kršćanske vjere i čistog štokavskog narječja te drugačijih običaja, a nazivali su se dinarskim brđanima. Oni se uglavnom nisu slagali sa starosjediteljima. Djelomično zbog navedenih kulturoloških razloga, a posebice zbog razlike u statusu. Naime, novodoseljeni su bili pod upravom Vojne granice i Austrougarske, koja im je plaćala za povremenu vojnu službu prilikom obrane Granice. Prema tome, oni nisu bili kmetovi feudalnih gospodara i nisu imali obvezu davanja dijela prihoda.¹⁵

4.2. Specifičnosti goranskih govora

Gorski kotar predstavlja pravu riznicu mjesnih govora i dijalekata. Na relativno malom području su zastupljena sva naša narječja. Dok neki lokalni govori vrlo dobro čuvaju svoje osobine, drugi su pod utjecajem susjednih idioma. Čakavske govore karakterizira dugi i kratki čakavski vokalizam.

Raznolikost je potvrđena i kod krajnjeg - m u gramatičkim morfemima i nepromjenjivim vrstama riječi. Kod čakavaca dolazi do pomicanja akcenta s krajnjih slogova, a u zapadnim čakavskim govorima prisutan je utjecaj susjednih štokavskih govora.

Unatoč dobrom očuvanju mjesnih govora, u govorima Gorskoga kotara osjeća se utjecaj standarda, posebno na leksičkoj razini. Izuzetno je važno zapisati i opisati

¹⁵ Stepinac Fabijanić, T., 'Tradicijska kultura uz Lujziju i Karolinu. Povijesni putopis kroz Gorski kotar i Prikuplje', *Problemi sjevernog Jadrana*, 15 (-), 2016. str. 133.-178. Dostupno na: (<https://doi.org/10.21857/yk3jwhk689>)

govorne pojave područja, kako bi se dobila cjelokupna slika hrvatskih narječja općenito.¹⁶

Goranska kajkavština nastala je kao mješavina raznih dijalekata, pri čemu važnu ulogu imaju dijalekti slovenskoga jezika. Kraj se počeo razvijati u 16. stoljeću, kada je Petar Zrinski na ovome dijelu pronašao nalazišta željezne rude, a time se mijenjao i sastav stanovništva. Najviše je bilo slovenskih doseljenika koji su dolazili isključivo kao rudari i zanatlije, međutim, mala je vjerojatnost da su zauzeli sav današnji kajkavski dio Gorskoga kotara te štokavcima i čakavcima u potpunosti nametnuli svoj govor.

Najviše slovenske kajkavštine nalazimo u Ravnoj Gori, čiji govor Strohal i Majnarić smatraju dijalektom slovenskoga jezika te ga nazivaju rovtarskim. Gerovo i Čabar su poznati po čakavsko-štokavskim jezičnim elementima. Što se tiče fonoloških karakteristika gorskokotarske kajkavštine, treba spomenuti upitno-odnosnu zamjenu čiji oblici variraju od kaj do kej.¹⁷

Kajkavski su se govori u Gorskom kotaru oblikovali u suživotu sa slovenskom kajkavštinom, iako se ne mogu poistovjetiti s nijednim oblikom slovenske kajkavštine.

Komparirajući goransku kajkavštinu s ostalim kajkavskim govorima u Hrvatskoj, može se zaključiti da je ovaj dijalekt potrebno promatrati kao odvojen sustav te da je sličniji nekim najjužnijim slovenskim govorima.¹⁸

¹⁶ Crnić Novosel, M. *Štokavski ikavski govori u Gorskome kotaru (fonološki i morfološki aspekt)*, Disertacija, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Rijeka, 2015. Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:834924>

¹⁷ Malnar, M., "Dijalekti u Gorskom kotaru", *Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 36, br.1, 2010., str. 47.-69. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/99823>

¹⁸ Lisac, J. *Tragom zavičaja: delnički govor i govor Gornjih Turni u svjetlosti goranskih kajkavskih govora*. Književni krug. Split, 2006., str.8

4.3. Lič kao dijalektalno središte bunjevačke štokavštine

UNESCO je nedavno na listu nematerijalne kulturne baštine uvrstio bunjevački štokavsko-ikavski dijalekt u pretežito kajkavskom Gorskom kotaru, na što su iznimno ponosni stanovnici naselja Lič.

Povijest naselja Lič svjedoči o tome da su stanovnici Liča jedini dijalektalni govornici bunjevačke štokavštine u Gorskom kotaru. Zrinski početkom 17. stoljeća pozivaju Bunjevce iz okolice Zadra da nasele Ličko polje, kako bi se spriječili turski prodori prema moru. Od tada do danas o podrijetlu stanovnika Liča ne svjedoči samo njihov mjesni govor, već i specifična prezimena kao što su Starčević, Maras, Šojat i Milošević. U govoru Liča uz neutralan izgovor ostalih vokala, dugo - a, naglašeno i nenaglašeno se izgovara zatvoreno. Takav je izgovor ograničen samo na dio ispitanika, što je većinom zabilježeno u govoru ženskih ispitanica, redovito u izgovoru starijih govornika.¹⁹

4.4. Goranske dječje igre i pjesme

Svaki kraj Hrvatske je u prošlosti imao prepoznatljive dječje igre. Djeca su kao predmete za igru koristila ono što bi pronašla u prirodi, poput kamenčića, šiba, štapova, ili su izrađivala predmete kod kuće, poput krpenih lopti, daščica i slično.

Većina igara i pjesmica još uvijek živi u sjećanjima onih starijih. Dječje igre s područja grada Vrbovskog su bile do polovice 20. stoljeća vezane uz običaje i način života starijih ljudi. Djeca su od najmlađe dobi pomagala u kućanskim poslovima i općenito poslovima izvan kuće. Upoznavanjem djece s tradicijskim običajima i igrama njihova kraja, njihova znatiželja se potiče i približava im se prošlost njihova kraja. Neke od njih su: prasičanje, krameničanje, kuzlanje, pucketanje, skakaljka, viličanje, klipičanje, skrivača, gumi-gumi,

¹⁹ Crnić Novosel, M. *Štokavski ikavski govori u Gorskom kotaru (fonološki i morfološki aspekt)*, Disertacija, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Rijeka, 2015. Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:834924>

dan-noć, kalodont, crna kraljica, care-care gospodare, kamen, škare i papir, kradipolja, ide maca oko tebe, lovetica ili ledena baba, čvorak, mi smo djeca vesela i školica.

Svaka od njih ima svoja pravila, primjerice za viličanje je potrebna obična vilica, igrač stavlja ruku na tvrdu i ravnu površinu i vilicom mora sve brže prolaziti između raširenih prstiju, a da ih dotakne.

Za kuzlanje je potrebna koza (grana s tri račve) i štapovi. Na zemlji se povuče crta s koje igrači gađaju kozu. Koza se postavlja na zemlju na udaljenosti od nekoliko metara od crte. Igrači gađaju kozu štapom, a svaki igrač ima pet pokušaja. Cilj je pogoditi kozu, ali je i pomaknuti što dalje od mjesta na kojem se nalazi. Udaljenost koju je koza prešla mjeri se koracima i stopama. Postoji i drugi način igranja, a taj je da se koza zabode u zemlju, igrači se nalaze nekoliko metara od koze i gađaju je pet puta. Onaj koji najviše puta sruši kozu, taj je pobjednik.

Pjesme koje su se pjevale su: igranj kolo u 22, ribara starog kći, junak Janko, pastirče mlado i milo, ja sam mala ruža, oj jesenske duge noći, zora rudi, tihe noći, na planincah sončece sije i druge.²⁰

Na planincah sončece sije

Na planincah sončece sije,

Na planincah luštno je.

Gor pojejo drobne ptičice,

Na planincah lušno je.

Tihe noći

Tihe noći moje zlato spava,

Nad glavom joj od bisera grana.

²⁰ Sačuvajmo od zaborava: dječje goranske igre, Vrbovsko, 2022., str. 7.-16.

A na grani ko da nešto zuji to su mali

sićani slavuji.

Tiho pojte maleni slavuji, da se moje zlato ne probudi.

Slika 2. „Sačuvajmo od zaborava: dječje goranske igre”

Izvor: (<https://volimvrbovsko.hr/izlozba-i-promocija/>, pristupljeno 15. ožujka 2023.)

Nedavno je u Kući Bogoljuba Mancea u Vrbovskom održana promocija slikovnice „Sačuvajmo od zaborava: dječje goranske igre” i izložba kolača s degustacijom.

Realizaciju ovog projekta su omogućili Grad Vrbovsko i Primorsko-goranska županija, a izdavač je Gradska knjižnica Ivana Gorana Kovačića Vrbovsko.

4.5. Goranski tradicijski obrti

Tradicijski obrti Gorana ne mogu se odvojiti od obrade drva, odnosno šumarske djelatnosti. Sječa, obrada i prerada drva su na ovom području zastupljeni od pradavnih vremena. Povijesno je zabilježeno organizirano naseljavanje u doba Frankopana, a posebice Zrinskih, koji su pokrenuli šumsku industriju uz već postojeću industriju prerade željezne rude. Nastavno na to, u Gorskom kotaru se do 18. stoljeća stvorilo najamništvo, posebice šumskih radnika. Oni su već tada u zimskim mjesecima organizirano odlazili raditi na velika šumska gospodarstva od Slavonije (tada oslobođene od turske vlasti) do Austrije i Njemačke.²¹

Kopanje željezne rude u čabarskom kraju i Mrzloj Vodici još u 18. stoljeću spominje prirodoslovac i etnograf Baltasar Hacquet, koji je vidio rudokope u pogonu te grnilo i talionicu. Osim toga, iskorištavanje željezne rude su započeli Frankopani u 14. i 15. stoljeću, a početkom 17. stoljeća Zrinski grade talionicu.

Najprije su je smjestili u Liču u Ličkome polju, a nedugo nakon toga u Čabru, zbog bogatijih nalaza. Čabar se tada počeo više razvijati. Inače, glavno središte i najstarije naselje je Gerovo.

Osim manjeg broja starih naselja i sela (uglavnom uz Kupu preko Delnica prema Primorju), brojna naselja su izgrađena ili su se širila razvojem cestovnih pravaca prema moru, a potom i željeznice. Tako nastali manji goranski gradovi bili su ujedno centri razvoja industrije i obrta. Međutim, pretežito su se u seoskim sredinama uz poljoprivredu i stočarstvo zadržale i ostale tradicijske djelatnosti.²²

Glavni zadatak je bio izrada predmeta od drva, odnosno alata za vlastite potrebe. Izrađivali su se predmeti poput drvenih grablji za sijeno do drški raznih kovanih alata kupljenih kod mjesnih kovača pa sve do škrinja, zdjela, kuhača, igrački, kipova i drugih sličnih predmeta u kućanstvu. Neki su seljaci bili i samouki kolari, bačvari i izrađivali su i popravljali pretežito sve predmete koji su tada bili potrebni u kućanstvu, također i dijelove namještaja.

²¹ Strohal, R., *Uz Lujzinsku cestu*, Tiskara Rijeka, Rijeka, 1993., str. 173.

²² Malnar, S., *Povijest čabarskog kraja*, Matica hrvatska - Ogranak Čabar, Čabar, 2007., str. 75.-78.

Tadašnji ljudi su se bavili danas skoro nestalim zanatima koje su izučili u svojem kraju kao šegrti kod obrtnika kolara, tesara, bačvara, stolara te bravara i kovača. U Gorskome kotaru bila je poznata i trgovina tzv. suhom robom, što je podrazumijevalo drvene predmete za kućanstvo poput kuhača, sita, mišolovki, kačica za sir, solnica i dr.²³

Slika 3. Unutrašnjost etno kuće Rački

Izvor:(https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcRTVsC6cktzgs8rzfAmhaYyn9kuR3-LixTLO2_jdneN_XR_59mU3MoNNhmzgGfqoQ0ZFU0&usqp=CAU, pristupljeno 17.ožujka 2023.)

²³ Gorski kotar, *Šumsko gospodarstvo Delnice*, monografija, Delnice, 1981., str. 335.-346.

Slika 4. Mlin obitelji Popović u Delnicama

Izvor:(<https://gorskikotar.hr/wp-content/uploads/2022/06/gorski-kotar-blog-delnice-00001.jpeg> , pristupljeno 17. ožujka 2023.)

Najstarija goranska kuća je etno kuća Rački . Na slici 2. je prikazana njezina djelomična unutrašnjost i postav. Konkretno, prikazana je nekadašnja kuhinja te predmeti poput zdjela, tava, kotlića i keramičkog posuđa koje se tada koristilo. Posjetitelji mogu saznati dosta informacija o nekadašnjem životu ljudi koji su živjeli na području Delnica. Procjenjuje se da je kuća stara između 200 i 300 godina.

Također, na slici 3. Prikazan je „Popovićev mlin“ koji je izgrađen 1924. kao jedan od prvih objekata u Delnicama koji se pokretao električnom energijom. Usluge mlina su koristili stanovnici Delnica, ali i ostali stanovnici gorskoga kraja.

4.6. Božićni običaji

Božićni običaji dio su suvremene kulture i duboko su ukorijenjeni u tradiciji. Jedan od autora, Milovan Gavazzi, u svojoj knjizi *Godina dana hrvatskih narodnih običaja* ističe kako se dan Sv. Barbare koji se obilježava 4. prosinca, dan Sv. Nikole koji se obilježava 6. prosinca te 13. prosinca kada se slavi Sv. Lucija, smatraju kao početak hrvatskih božićnih običaja.

Jedan od najrasprostranjenijih običaja, sijanje božićne pšenice, događa se na dan Sv. Lucije. Pšenica je u tradicionalnoj hrvatskoj kulturi u sebi nosila mnoga simbolična i magijska značenja i smatrala se simbolom plodnosti. Prema narodnim vjerovanjima, boja, gustoća i sočnost vlati pšenice predviđaju kvalitetu žetve u predstojećoj godini. Stoga je gusta pšenica koja je puna boje i bogatih vlati najavljivala dobar urod i zdravu i uspješnu godinu. Pokraj pšenice, na stolu se nalazi ukrasna vrpca i dvije ili tri svijeće.²⁴

U katoličkim, odnosno pravoslavnim obiteljima koje su se doselile, običaji i svetkovine su se razlikovali u mnogočemu. Poznato je da se katolici služe gregorijanskim, a pravoslavni julijanskim kalendarom.

Manastir Gomirje najzapadniji je pravoslavni manastir u Hrvatskoj i centar je pravoslavnog bogoslužja u Gorskom kotaru. Zajedno s parohijskom crkvom u Moravicama, tamo se obiteljski važna događanja (vjenčanja, krštenja, slave pojedinih svetaca i pogrebi) održavala prema pravoslavnim tradicijskim i vjerskim pravilima. Društveni život se odvijao u suživotu s većinskim rimokatoličkim stanovništvom.

Ipak, može se reći da je kalendarski slijed događanja u Gorskom kotaru pratio uobičajene godišnje običaje kakvi su se odvijali i drugdje, s nekim manjim različitostima. Sljedeći je običaj fašnika koji je poznat po cijelome Gorskom kotaru.

Posebnost su maškarana skupina goranski crnoluški pesniki, koji su vjerojatno najstariji zvončari u regiji. Pesniki su mladi muškarci, pretežito neoženjeni mladići obučeni u šarena odijela sa stožastim šarenim kapama, animalnim krabulama (maskama), drvenim štapovima i zvoncima na leđima. Oni na dan pusta obilaze Crni

²⁴ Gavazzi, M., *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, Hrvatski sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 28.-31.

Lug i njegove zaseoke te s domaćinima pjevaju, plešu i tako tjeraju zimu i zlo. Ljude, a pogotovo djecu, znaju namazati snijegom ako ga ima ili ih zaliti vodom. Domaćini im daju novčane poklone. Na fešti pesniki nazočne muškarce bacaju u zrak i potom hvataju, a zauzvrat oni ih moraju počastiti vinom. Slavlje se nastavlja odvijati do ranih jutarnjih sati u Domu kulture. Pesniki su jedan od najjačih običajnih identiteta Crnog Luga, ali i Gorskog kotara.

Na Jurjevo su se zelenilom kitili plotovi vrtova i prozorska okna s grančicom drijenka kao simbolom snage. Povodom Ivanja su se palili krijesovi, koje bi mladići preskakivali, a djevojke ih bodrile. Taj se običaj do danas zadržao u Lukovdolu, ali vezan je uz kulturno-umjetničku manifestaciju Goranovo proljeće. Kod većine običaja je slična ili istovjetna simbolika s drugim okolnim krajevima, a utjecaji koji su prevladali najčešće su oni s alpsko-slovenskog područja.²⁵

4.7. Narodni običaji

Narodni običaji u Gorskom kotaru su vezani, kao i u drugim regijama, uz sajmene dane. To su dani kada se narod okupljao radi trgovine, zabave i druženja te razmjene različitih vijesti. Međutim, u prošlosti zbog velike količine snijega u zimi, bila je tipična izolacija od svijeta. Vjenčanja i pogrebi su zimi u Gorskom kotaru bili gotovo jedine prilike za druženja. Ljudi su dosta boravili u kući te su izrađivali ili popravljali razne predmete, najčešće od drva.

Od 19. stoljeća nadalje u mjestima uz Lujzijanu, a pod utjecajem novog obrtničkog i činovničkog građanskog sloja, nastao je društveni običaj priređivanja plesova, uz domaću limenu glazbu ili samo harmoniku. U 18. stoljeću su trajala velika previranja između novopridošlog i starosjediteljskog stanovništva. Zabilježeni su brojni primjeri hajdukovanja, običaja koji se prenio iz turskih vlaških dijelova.

Kako je hajduštvo, odnosno otimanje plijena u imanju, hrani i novcu trgovcima i putnicima, uz razbojništvo, po selima ugrožavalo procvat trgovine na novoj Karolinškoj

²⁵ Nadvornik Z., *Gorski kotar - hrana za dušu i tijelo. Goranska kuharica*, TKD d.o.o., Delnice, 2004., str. 26.-70.

cesti, austrijska je uprava privremeno zabranila vlaškim doseljenicima da stanuju uz cestu (što je ponukalo neke pravoslavne obitelji da promijene vjeru i prijeđu na katoličanstvo). Hajdukovanje se s druge strane nastavljalo u nekim goranskim krajevima tijekom 19. stoljeća, primjerice hajduci su napadali putnike koji su putovali Lujzijanom u gustim šumama između Sopača i Delnica.²⁶

Dragutin Hirc u svojem putopisu navodi običaj postavljanja granja, zemlje ili kamenja na humak koji označava mjesto na kojem je netko poginuo. Na šumskim planinskim putevima delničkog, crnoluškog i mrkopaljskog područja zimi se znalo dogoditi da se neki putnik smrzne, a našli bi ga tek na proljeće kada bise snijeg otopio. Zatim bi pokojnika prevezli u njegovo mjesto i tamo bi ga pokopali.

Šumski putevi su skrivali brojna drvenih raspela, koja su tamo podizali uglavnom šumski radnici. Kitili su ih zelenim grančicama i šarenim cvijećem. Tako su, primjerice, zabilježeni uspravni kamenovi, tzv. *pijdaki*. Simbolizirali su orijentacijske i svete znakove, ali i „stup sramote“ za razne prekršitelje, kradljivce, vojnike dezertere, žene preljubnice. Postavljali su se na raskrižja putova prema predaji u 17. stoljeću. Tada se podižu i zavjetne kapelice protiv kuge i drugih nedaća.²⁷

Za Gorane se smatra da nemaju svoju tradicijsku narodnu nošnju. Ustvari, vrlo se malo originalnih dijelova autohtone nošnje pojedinih goranskih krajeva očuvalo jer se ženska nošnja eventualno još nosila za neke svečane prilike sve do između dva svjetska rata. Postoje težnje za rekonstrukcijom goranske nošnje, međutim to je zbog oskudnih povijesnih izvora i etnografskih podataka prilično teško.

Želi se pokazati da su žene tkale i izrađivale odjeću i rublje za svoje ukućane, prele vunu i izrađivale sukno. Tako se u prijašnje spomenutoj i obnovljenoj staroj kući Rački u Delnicama nalazi zavičajna zbirka u kojoj se može vidjeti stilizirana delnička nošnja. Osim toga, dijelove narodne nošnje imaju i lokalne zbirke u Prezidu, u Liču i drugim mjestima.

²⁶ Strohal, R., *Uz Lujzinsku cestu*, Tiskara Rijeka, Rijeka, 1993., str. 63.-64., 179.

²⁷ Hirc, Dragutin, *Gorski kotar: slike, opisi i putopisi*, SVEVID, digitalna knjižnica, Dostupno na: <https://svevid.locloudhosting.net/files/original/3b45a8ac9858e7daba20b518cfc891c4.pdf>

Tradicionalnu delničku narodnu nošnju karakterizira „fiertof“ .To je šarena pregača crvene, zelene ili plave boje sa sitnim cvjetnim motivima. Osim toga postoji i koraljna ogrlica s unikatnom ukrasnom kopčom koja se naziva „kluofnca“. Etno udruga "Prepelin'c" i mještani Delnica ispunili su sve tri prostorije kuće Rački raznim predmetima iz 18. stoljeća.²⁸

Slika 5. Crnoluški pesniki

Izvor: (<https://furman.hr/crnoluski-pesniki/> , pristupljeno 23.ožujka 2023.)

²⁸ Gotthardi-Pavlovsky, B., Etnografski prostor i sadržaji, u: *Gorski kotar: monografija*, Delnice, 1981., str. 331.-369.

Slika 6. Delnička narodna nošnja

Izvor: „Pjesme i plesovi grada Delnica“

(<https://www.unirepository.svkri.uniri.hr/islandora/object/ufri%3A678/datastream/PDF/view> , pristupljeno 23. ožujka 2023.)

4. 8. Legenda o Petru Klepcu

Čabar je dobio ime po staroslavenskoj riječi čabar što znači kotlina. Čabar je naziv za čitavu mikroregiju smještenu na sjeverozapadnom dijelu Gorskog kotara. Zbog više od 90% površine pod šumom predstavlja najšumovitije područje u cijeloj Hrvatskoj.

Mali Lug je selo koje je smješteno 15 km prije Čabra. Posebno je po tome jer se tamo prema jednoj od legendi iz prve polovice 18. stoljeća rodio Petar Klepac. Prema legendi, on je bio čovjek nadnaravne snage. U čabarskom kraju ga zovu Pitr Kljepc. Prema priči, rano je ostao bez oca i nekako je morao pomoći svojoj siromašnoj majci pa je odmalena susjedima čuvao stoku.

Drugi pastiri su ga zadirkivali jer je bio siromašan, uplašen i slabe tjelesne građe. Najveći dio vremena je provodio u prirodi čuvajući blago. Tako je imao vremena

smišljati kako se suprotstaviti zlim smicalicama ostalih pastira. Maštao je o tome kako bi sve probleme lako riješio kada bi stekao nadljudsku snagu. Jednoga dana je pošao s ovcama u goru i tamo je na jednom proplanku vidio planinske vile kako spavaju u travi na suncu. Napravio je zaklon od grana kako bi ih zaštitio od sunca. Vile su mu zauzvrat podarile nadljudsku snagu, pritom znajući njegovu najveću želju.

Od toga je dana Pitr svaki dan u selo donosio jednu veliku drvenu gredu kako bi majci napravio kuću. Mještani su rekli da je ta kuća postojala u Malom Lugu sve dok nije zapaljena u Drugom svjetskom ratu. Najstariji mještani su se sjećali da je na jednoj kućnoj gredi iznad prozora bila urezana 1712. Na njezinom mjestu danas stoji nova kuća, a ispred nje je postavljen drveni kip Pitra Kljepca od pet metara koji na ramenu nosi veliku gredu. Na pojasu skulpture nalazi se zvonce kojim posjetitelji mogu za sebe i svoje bližnje prizvati malo snage i dobrote.

Prema drugoj legendi nadljudsku snagu mu je dala Majka Božja jer je Petar često išao na Svetu Goru. To je brdo iznad Malog Luga. Išao je u crkvu Majke Božje Svetogorske, koja je inače najpoznatije marijansko svetište Gorskog kotara. Do svetišta i danas vodi strmi put iz Malog Luga. Petar je prema legendi uporno molio Majku Božju da mu podari snagu kojom bi mogao pomoći svima, sve dok mu nije uslišila molitve. Legenda kaže da je tako stekao nadljudsku snagu kojom je mogao srušiti svakog čovjeka samo ako bi ga dotaknuo prstom. Petar je ostao skroman te je svoju moć koristio za pomoć i zaštitu siromašnih i nesretnih.

Petar Klepac je postao junak i legenda kako na hrvatskoj tako i na slovenskoj strani, tj. na prostoru Kupsko-čabarske doline, gdje se stoljećima prožimaju slovenska i hrvatska povijest, kultura i tradicija, a Slovenci ga zovu Peter Klepec.

Postao je simbol snage, div-junak kojem su ljudi predajom dali najbolje vrline goranskog čovjeka poput hrabrosti, upornosti, plemenitosti, pameti i razvijenog smisla za humor. Legende o Petru Klepcu se prepričavaju i usmenom predajom prenose s koljena na koljeno. Jedna legenda govori kako je potpuno sam otjerao turske pljačkaše i zbog toga junaštva ga je austrijski car proglasio plemićem. Čabarski kraj se često naziva i zavičajem Petra Klepca.²⁹

Slika 7. Spomenik Petru Klepcu u Malom Lugu

Izvor: (<http://abcgeografija.com/wp-content/uploads/2022/03/Drveni-spomenik-Petru-Klepku-u-Malom-Lugu-feat.jpg>, pristupljeno 25.ožujka 2023.)

²⁹ „Nepoznata Hrvatska - legenda o Petru Klepcu“ (<https://abcgeografija.com/nepoznata-hrvatska/klepac/>, pristupljeno 25. ožujka 2023.)

5. REGIJA LIKA I KULTURNA BAŠTINA LIKE

Lika je povijesna regija na jugozapadu središnjeg dijela zemlje. Najveći grad u regiji je Gospić.

Prema jednoj legendi, živjele su dvije sestre. Nakon što im je umro otac, saznale su da im je u naslijeđe ostavio zemlju koju mi danas poznajemo kao Liku i Krbavu. Jedna od sestara je bila bolesna te je putovala tražeći lijek svojoj bolesti. Putujući je došla do Ribnika, sela u blizini današnjeg Gospića. Na jednom izvoru je zastala i napila se vode, nakon čega joj se zdravlje poboljšalo. Shvatila je da je voda lijek ili po štokavskoj ikavici *lik* za njenu bolest. Ljekovitu vodu je nazvala Lika, kao i ostalu zemlju koju je naslijedila.

Veći dio Ličko-senjske županije čini prirodna zavala s poljima koja su presječena rijekama ponornicama, planinom Velebit u kontinentalnom dijelu i na moru dio otoka Paga. Velebit, jedna od najljepših i najviših hrvatskih planina, s brojnim endemskim vrstama u klimatskom smislu štiti od utjecaja kontinentalne, hladne klime na Jadran.

Županiju u velikoj mjeri obilježava i njezina bogata kulturna baština. Obilježavaju je različitosti u dijalektu, materijalni spomenici i tradicijsko naslijeđe koje povezuje kontinentalni dio, Primorje i Pag.

Slojevit povijesni razvoj karakterizira čitavo područje. Ostaci sakralnih spomenika iz vojno-graničarskog razdoblja mogu se vidjeti u Lici i Podgorju. Uz njih se nalaze i ostaci starijih kulturnih slojeva poput središta srednjovjekovne glagoljaške književnosti Krbave, Senja i Kosinja te bogato antičko naslijeđe Senja i ilirske kulture Gacke.³⁰

³⁰ Osnovni podaci- Ličko-Senjska županija (<https://visit-lika.com/page/geografija>, pristupljeno 12. travnja 2023.)

5.1. Materijalna kulturna baština Like

Materijalna kulturna baština Like vrlo je osebujna zbog svoje duge povijesti koja se prezentira putem pokretnih i nepokretnih kulturnih dobara.

5.2. Muzej Like

Jedan je od najstarijih muzeja na području Like, osnovan 1958. u Gospiću. Prva namjena mu je bila da bude ured i stan general-pukovnika Ličke pukovnije u vrijeme Vojne granice.

Međutim 1964., zbog svoje izuzetne povijesne vrijednosti i gradnje u kasnobaroknom stilu, prenamijenjen je u muzej u kojemu se prezentiraju pokretni i nepokretni spomenici kulture kontinentalnog dijela Like. Muzej Like Gospić prema kategorizaciji pripada skupini kompleksnih muzeja jer objedinjuje i skrbi o gotovo svim područjima iz prošlosti ličkog prostora.³¹

Odjeli muzeja su arheološki, kulturno-povijesni, etnografski i galerijski. Trenutno u turističkoj ponudi su četiri muzejska postava. Stalni postav naziva Terra viva predstavlja arheološke nalaze od prapovijesti do konca srednjeg vijeka, odnosno turske vladavine. Zatim, stalni galerijski postav pod nazivom Iz fundusa dio je galerije koja predstavlja 19. i 20. stoljeće i slike iz tih razdoblja.

Stalni postav iz Kulturno-povijesnog odjela je najviše zastupljen zbirkom pokućstva koja predstavlja pregled života Gospićana s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Etnografski odjel je smješten u specijalno rekonstruiranoj ličkoj kući, odnosno *brvnašici* koja se mijenja ovisno o tradicionalnim događanjima tijekom godine.

Jedan primjerak ličke kape stožastog tipa dna nalazi se u ovom muzeju.³²

Memorijalni centar Nikole Tesle u selu Smiljan kao posebna je odvojena cjelina u sklopu muzeja. Zbog njegovog značaja za čovječanstvo, njegova rodna kuća je 1956.

³¹ Grad Gospić, (<https://gospic.hr/direktorij/muzej-like-gospic/>, pristupljeno 13. travnja 2023.)

³² Lika Destination, (<https://www.lika-destination.hr/kulturna-bastina/povijest/muzej-likegospic>, pristupljeno 13. lipnja 2023.)

revitalizirana u muzej, koji je 2005. registriran kao kulturno dobro i upisan u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.

Osim memorijalnog centra izrađeni su trijem, ispitna stanica i igralište za djecu. Centar se sastoji od kongresnih dvorana, u jednoj od njih se prikazuje dokumentarac o životu Tesle i njegovim izumima, dok je druga predviđena za održavanje sastanaka, kongresa i radionica u pogledu razvoja kulture i poduzetništva. U sklopu centra nalazi se i suvenirnica.

Spomen-dom Ante Starčevića nazvan je po ocu domovine Anti Starčeviću. Sagrađen je 1998., prema tradicionalnom obliku, povodom 175. godišnjice njegovog rođenja u Velikom Žitniku. Izrađen je od tradicionalnih materijala, odnosno od kamena, a krov je pokriven drvenom šindrom.³³

Zbog iznimnog kulturno-povijesnog značaja, Grad Gospić odlučio je revitalizirati spomen-dom u memorijalni centar. Osim povećanja ponude turističkog sadržaja, cilj je bio stvoriti mjesto okupljanja za brojne namjene. Cijela kuća ili memorijalni centar se mogu iznajmiti za konferencije, radionice, sastanke, prezentacije. Izložbeni kapacitet je za 60 osoba.

Važno je spomenuti i Muzej Gacke. Nalazi se u gradu Otočcu. Predstavljena je duga povijest Like, čak unatrag šest tisuća godina. Stalni postav sastoji se od pet zbirki, kategoriziranih u arheološku i etnografsku. Arheološka zbirka prikazuje naseljavanje stanovništva od prapovijesne lasinjske kulture, preko japodske kulture pa sve do srednjovjekovnog utvrđenog grada Otočca, dok etnografska zbirka prikazuje tradicijski život Ličana i kako je izgledala unutrašnjost kuća.³⁴

³³ Lika Destination, (<https://www.lika-destination.hr/kulturna-bastina/povijest/muzej-likegospic>, pristupljeno 13. lipnja 2023.)

³⁴ Turistička zajednica Ličko-senjske županije, <http://visit-lika.com/category/planiranje-putovanja>, pristupljeno 13. lipnja 2023.)

6. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA LIKE

Osim materijalne baštine, Ličko-senjska županija obiluje nematerijalnom baštinom zbog svoje izrazito duge povijesti, a manifestira se znanjima, vještinama, običajima, glazbom, plesu, ritualima, proslavama i vještinama. Pruža zajednici osjećaj identiteta i stalno se obnavlja kao odgovor na njihovo okruženje i uvelike ovisi o čovjeku pa se često naziva živa baština.³⁵

Kulturni identitet se prenosi simbolima, predstavlja duhovnost i osnovna mu je funkcija iskazati neki predmet, pojavu ili pojam. Njegov duhovni sadržaj određuje pojmove i pojave u ljudskom svijetu i izražava se u materijalnom obliku.³⁶

Tradicionalni način života u manjim sredinama koji je usklađen s prirodom danas je jedna od najvećih prednosti Like, Gacke i Krbave.

Opisujući divljinu Like, putopisci i posjetitelji tijekom proteklih stoljeća primjećivali su iskonsku prirodu njezinih stanovnika koji su bili vrlo konzervativni i tradicionalni, s određenim moralnim vrijednostima i društvenim normama koje su bile pomalo surove kao što je i prirodni okoliš u kojem žive.

Na ovom području, uza sve elemente etnografske baštine koji su se tijekom godina intenzivno mijenjali, a u većini slučajeva nestajali osobito kada je riječ o izričajima duhovne kulture, korjenita devastacija se najviše očitovala na tradicionalnoj ličkoj nošnji.

Jedini „preživjeli“ element koji se mogao vidjeti na tradicionalni sajmeni dan u Gospiću ili nedjeljom prilikom odlaska na *mašu* bila je *kapa-crvenkapa*, *kićanka-lička*. Ova kapa je simbol pripadnosti jednom regionalnom kulturnom krugu.

³⁵ Nikočević L., *Kultura ili baština*, Etnografski muzej Istre, Vol. 2., Pazin, 2012, str. 16. (<https://hrcak.srce.hr>, pristupljeno 28. travnja 2023.)

³⁶ Nikola Skledar, *Simboli: socio-kulturni identitet*, u: *Simboli identiteta*, HED, Zagreb, 1991., str. 7.-19.

6.1. Lička kapa

Lička kapa ili *crvenkapa* jedan je od najpoznatijih simbola Like i Ličana. Danas je rijetko možemo vidjeti u svakodnevnom životu. Jedinici koji je još uvijek koriste su kulturno-umjetnička društva na svojim nastupima jer predstavlja dio tradicionalne ličke nošnje.

Svaki kraj ima određene detalje po kojima se njihova kapa razlikuje od ostalih. Postoje razne verzije o izgledu ličke kape i teško je reći koja verzija je točna jer je na cijelom ličkom području došlo do miješanja različitih naroda i kultura (Iliri, Japodi, katolici, pravoslavni). Postoje teorije da je ona samo modernija verzija stare japodske brončane kape.

Lička kapa je napravljena od crvenog i crnog materijala. Crvena boja označava prolivenu krv, a crna žalost za svim poginulima. Tumači se da crvena boja označava krv i život. Na kapi visi devet crnih resa koje su dulje ili kraće, dulje idu do polovice leđa, a kraće do ramena. Legenda kaže da rese označavaju suze onih koji su preživjeli Krbavsku bitku.

Rese su se nosile oko desnog uha, navodno dužina resa ovisi o tome koliko su muškarcu bila duga četiri prsta. Vrh kape je bio crven, a oglavlje crno ili crveno s izvezenim motivima kružića koji simboliziraju vojsku na Krbavskom polju koja je bila poražena. Legenda također govori da su sve ožalošćene majke, supruge i sestre svoju tugu pretvorile u ličku kapa tako što su crvena i crna boja prikazivale sukob na polju, a rese su simbolizirale suze i bol za poginulima.³⁷

³⁷ Lička kapa (<https://np-plitvicka-jezera.hr/licka-kapa/>, pristupljeno 19. lipnja 2023.)

Slika 8. Lička kapa

Izvor: (https://www.lika-destination.hr/images/uploads/Lika_Destination_Licka_kapa.jpg, pristupljeno 13. srpnja 2023.)

S obzirom na to da odijevanje na neki način određuje i statusni simbol, jasno je određenje kape kao elementa koji u sebi nosi dva značenja (odjevni predmet i predmet koji pripada skupini nakita).

Osnovna obilježja ličke tradicionalne narodne nošnje svrstavaju je u etnološki kontekst dinarskog kruga, od Istre do zapadne Crne Gore. Temeljna značajka su joj prisutnost dviju boja - bijele i crne, uz izraženu prisutnost crvene, *skrletne* u svim njezinim nijansama.

Crvena boja sama po sebi simbolizira krv, a samim time i kontinuirano življenje, životnu snagu i obnavljanje. U kršćanskoj ikonografiji to je boja svetosti i mučeništva, izvor čuvstava.

Ishodište narodne nošnje u Lici i ukrasa za glavu, oglavlja koje primarno nose muškarci, može se pronaći u povijesnim izvorima naseljavanja Like u 17. i 18. stoljeću. To je razdoblje doseljenja bunjevačkih i vlaških plemena koja sa sobom donose elemente svoje materijalne tradicijske kulture, pritom poštujući svoje korijene, pripadnost određenoj skupini, vjerskoj zajednici ili naciji, a oni je ističu sofisticirano. Time lička kapa postaje sociološka kategorija koja nosi svoju poruku.

Dužina rese je izrazit primjer navedenog. Mjerna jedinica dužine su četiri prsta, to jest onoliko koliko stane u šaku onoga koji nosi kapu. Ova mjera je korištena u rimokatoličkoj populaciji, dok su pravoslavni vjernici nosili izraženo duge rese. Ostatak kape je identičan te dužina rese određuje sociološki kontekst definirajući pojedinca i njegovu pripadnost.

Prvotno je kapa bila blago stožasta tipa, izrađena u osnovi od crvene, skrletne čoje na čijoj su podlozi svilenim ili pamučnim crnim koncem izvezeni spiralni i biljni motivi. Geometrijski ornamenti spadaju u grupu jednostavnih oblikovanja iskonskih korijena i najčešće se vezuju uz motiv sunca, poput kružnice, kruga, rozete, spirale, svastike ili zrakasta simbola i svrha im je često zaštitna za onoga tko ih posjeduje.³⁸

³⁸ Kolak, T., Rogić, D., *Lička kapa - simbol identiteta i njezine mijene*, Pučko otvoreno učilište „Dr. Ante Starčević“ Gospić, Grad Gospić, 2013., str. 13.-25.

6.2. Umijeće izrade coklji

Coklje su tradicionalna lička obuća koja se i danas upotrebljava kao odjevni predmet, a proglašena je nematerijalnim kulturnim dobrom Republike Hrvatske. Izrađuju se od pletenog dijela i tkanog sukna koje se nakon tkanja mora ustupati kako bi dobilo željenu čvrstoću. Razlikovale su se po mustrama koje su se plele na prednjoj strani. Najpoznatije su *leščarske coklje*, nazvane po Ličkom Lešću kraj Otočca. Coklje se još nazivaju i *pošive* ili *počve*.

Danas postoje brojne udruge koje njeguju ovaj zanat. Među najpoznatijim udrugama za izradu, unaprijeđenje i promoviranje je udruga Gačanka iz Otočca. Kako bi se tradicija očuvala, održavaju se radionice za sve sudionike, pogotovo za mlađe generacije i time bi se spriječilo izumiranja zanata. Osim stanovništva, u radionicu se mogu uključiti i posjetitelji. Udruga Gačanka osnovana je 2004. u centru za tradicijske obrte u Otočcu i tradicionalno se bavi izradom ličkih narodnih nošnji i držanjem radionica tradicijskih zanata. Svi proizvodi udruge nose Lika Quality oznaku.

U Lika Quality sustavu nalazi se 69 proizvođača s područja Lika destinacije, a sustav broji ukupno 176 proizvoda u 12 različitim kategorija, koji su prošli kroz strogu selekciju sustava. Navedena oznaka se, sukladno unaprijed definiranim pravilima, dodjeljuje proizvodima koji su proizvedeni na području Lika destinacije, sukladno svim zakonskim propisima, a odlikuje ih viši stupanj kvalitete i imaju uporište u tradiciji.

Sustav Lika Quality vođen je filozofijom održivog razvoja, potiče veći obujam lokalne proizvodnje i potrošnje te na taj način čuva radna mjesta domaćeg stanovništva i obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. Sustav jamči kvalitetu i lokalnu proizvodnju s uporištem u tradiciji, a lokalni proizvođači uključeni su u turistički razvoj.³⁹

³⁹ Ličke coklje (<https://www.lika-destination.hr/kulturna-bastina/povijest/licke-coklje>, pristupljeno 21. lipnja 2023.)

Slika 9. Ličke cokolje

Izvor: (<https://www.novolist.hr/wp-content/uploads/2021/07/5706130.jpg>, pristupljeno 13. srpnja 2023.)

Ličke cokolje predstavljaju važan dio tradicionalne narodne odjeće u ličkom kraju. Unatoč modernizaciji i promjenama u modi, ove cokolje i dalje ostaju simbol tradicije i kulturnog identiteta ovog područja. Turisti i posjetitelji često kupuju ličke cokolje kao autentičan suvenir koji ih podsjeća na Liku.

6.3. Lički sir škripavac

Priprema tradicijskoga ličkog sira *škripavca* poznata je u cijeloj Lici, ali i u selima podno Velebita i Velike Kapele s primorske strane, što je široj javnosti manje poznato, pa je ova vrsta sira često prezentirana kao lički *škripavac*. Sir škripavac se priprema i u nekim krajevima Gorskoga kotara i Korduna.

Lički sir škripavac ima karakterističnu teksturu koja je mekana i kremasta iznutra, dok je vanjski dio sirutke prekriven koricom koja mu daje posebnu čvrstoću. Kada se sir reže, čuje se škripav zvuk zbog kore koja mu daje ime.

Sir se pravi od kravljeg mlijeka, jako rijetko od ovčjeg. Temelj za pravljenje sira predstavlja sirište koje se dobiva od telećeg ili janječeg želuca, tzv. *murice*.

Želudac se temeljito ispere, usoli te ostavi da odstoji nekoliko dana (najčešće dva do tri dana). *Murica* se zatim rastegne na dva ili više štapića te se stavi na sušenje. Izrezani komadići stavljaju se u posude s vodom koje se moraju dobro zatvoriti da bi se u njima napravilo sirište.

Dobivena tekućina, sirište, ulijeva se u zagrijano mlijeko kako bi se sir usirio nakon približno dvadeset minuta. Nakon sat-dva u posudi zvanj *padela* sir dobiva tvrdi oblik. Oblikovao se rukama, a ostavljala se pri tome tekućina, *surutka*, *sirutka*, koja se najčešće davala svinjama ili kokošima.

Škripavac se cijedi u pladnjevima, zdjelicama ili posudama s rupicama. Veličina sira ovisi od količine mlijeka upotrijebljenog za njegovu pripremu.

Sir *škripavac* jeo se svjež i mogao je trajati dan do dva, a ukoliko ga je bilo više, dimio se na dimu ili, rjeđe, sušio na zraku i na suncu i tako se dobivao suhi sir. Sušio se na dimu u tzv. *sušionicama* ili *bajtama*.

Budući da je riječ o karakterističnom stočarskom proizvodu, čiji su glavni nositelji bunjevačko planinsko stanovništvo Like i Primorja, čini se da pripada široj stočarskoj dinarskoj tradiciji. Nositelji tradicije izrade sira škripavca žitelji su planinskih krajeva u podnožju Velike Kapele i Velebita s primorske strane (Bunjevci) i Like.

Od posljednjeg desetljeća 20. stoljeća, od osamostaljenja Republike Hrvatske, dobiva i sve veći turistički značaj. Proizvodnja ovoga sira je, osim svoje upotrebne vrijednosti u svakodnevnom života žitelja planinskog dijela Primorja i Like, prepoznatljivi simbol regionalnog identiteta njezinih nositelja.

Prema terenskim istraživanjima na primorskoj strani Velebita i Velike Kapele proizvodnja sira *škripavca* i danas je tradicija ovoga kraja, s tom razlikom da ga danas zna pripremati manji broj žena u pojedinim domaćinstvima. Pojedine žene proizvode i veću količinu sira za prodaju.

Prodaju ga u Senju ili kupci dolaze po sir k njima u selo. Što se tiče promjena u tehnologiji proizvodnje, ona se odnosi u prvom redu na sirište. Naime, danas se rijetko priprema sirište na stariji opisani način, već se kupuje gotovo sirište u ljekarni. Nekada se sir držao u drvenim posudama okruglog oblika, danas se obično drži na tanjuru.⁴⁰

⁴⁰ Magdić, V., S. Kalit, Havranek, J., Sir Škripavac-tehnologija i kvaliteta (<https://hrcak.srce.hr/file/6089>, pristupljeno 25. lipnja 2023.)

Osim što se proizvodi u pojedinim obiteljima za vlastite potrebe, od devedesetih godina prošloga stoljeća, a još češće na početku 21. stoljeća, počinje proizvodnja škripavca u novootvorenim privatnim obiteljskim siranama i pojedinim seoskim domaćinstvima u Krasnu, Ogulinu, Josipdolu, Korenici, Lovincu, Smiljanu, Ličkom Lešću i Otočcu.

Proizvodnja ličkog sira škripavca je obično vezana uz mala obiteljska gospodarstva koja slijede tradicionalne metode proizvodnje. Proces proizvodnje je ručni i zahtijeva strpljenje i vještinu.⁴¹

Slika 10. Lički sir škripavac

Izvor: <https://gospodarski.hr/wp-content/uploads/skripavac-scaled.jpg>, pristupljeno 14. srpnja 2023.)

⁴¹ Hrvatska agencija za hranu (https://www.hah.hr/arhiva/licki_sir_skripavac.php, pristupljeno 10. lipnja 2023.)

6.4. Lončarstvo u Lici

Lončarstvo je kao važna grana seoskoga gospodarstva imalo izuzetnu ulogu u životu seljaka diljem svijeta. U prošlim stoljećima proizvodilo se u mnogim selima Hrvatske, u nekima od njih lončari rade i danas. U Hrvatskoj postoje dva različita načina izrade posuđa, nazvana uglavnom po vrsti lončarskog kola koje se koristi, a to su lončarstvo na ručnom kolu i na nožnom kolu. Na mjestima gdje su postojali izvori kvalitetne gline za izradu keramike (što je obično značilo da tlo nije bilo baš pogodno za poljoprivredu), mnogi su ljudi proizvodili posude i prodavali ih bližim ili daljim kupcima, formirajući tako centre proizvodnje keramike.

Najstariji dokument u kojem se spominju lički lončari je upitnik o seljačkom životu u Hrvatskoj iz 1850. Drugi dokaz su katalozi izložaba narodnog gospodarstva s kraja 19. stoljeća, gdje se navode imena pojedinih ličkih lončara. Etnografska istraživanja pokazuju da je krajem 19. i početkom 20. stoljeća najvažnije središte lončarske proizvodnje bio Kaluđerovac, ali je lončarstvo bilo zastupljeno u nekoliko drugih sela ovog kraja, primjerice u Kosinju, Klancu, Pazarištu, Otešu i Kopolju.

Slika 11. Zemljane posude

Izvor: (<https://www.lika-destination.hr/images/uploads/briks-gospic.jpg>, pristupljeno 14. srpnja 2023.)

Slika 12. Izrada posuda

(Izvor: <https://i.ytimg.com/vi/p-NPZh1Q6XU/maxresdefault.jpg>, pristupljeno 14. srpnja 2023.)

Proizvodnju su činili lonci i kotlovi za kuhanje na otvorenoj vatri, zvonasti poklopci pod kojima se pekao kruh, lonci za čuvanje hrane ili tekućine te posude za preradu mlijeka.

Lončari su se naučili ovom zanatu gledajući svoje očeve i djedove. Lonci su se izrađivali najčešće na malom ručnom kolu, osim u Kopolju gdje se koristilo nožno kolo. Keramika se nije glazirala (osim iznimaka) nego se posebnim postupkom crnila. U jednom opisu života u Kaluđerovcu iz 1900., možemo saznati da su svi muški stanovnici sela u to vrijeme bili lončari.

Svoje lonce prodavali su kupcima u Lici, ali i izvan Like, u zapadnoj i srednjoj Bosni, Banovini, Kordunu, sjevernoj Dalmaciji i Hrvatskom primorju. Ponekad su putovali do Slavonije i Podravine, također kroz Sloveniju do granice s Austrijom. Malo pomalo, kako je iz različitih razloga bila sve manja potražnja za keramikom, tako se smanjivala i njezina proizvodnja. Većina lončarskih središta u Lici prestala je s proizvodnjom oko 1950-ih godina pa je tako Kaluđerovac ostao jedino središte proizvodnje do 1990-ih.

U to vrijeme je u svojoj 84. godini zaustavio svoje kolo posljednji lončar u selu Frane Arbanas, koji je pet godina nakon toga umro. Pretpostavlja se da to predstavlja kraj lončarstva u Lici. Ipak, još uvijek ima bivših keramičara, ljudi koji su se zaposlili ne videći perspektivu u keramičarstvu, a mnogi od njih sada su u mirovini. Većina njih s nostalgijom priča o vremenu kada su radili kao keramičari, a svoje znanje mogli pokazati mladima. Možda će u budućnosti biti moguć neki način oživljavanja ove tradicijske vještine.⁴²

⁴² Randić, M., Svi lički lončari, *Etnološka tribina - godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*, Vol. 29, No. 22, Zagreb, 1999., str. 11.-23. (<https://hrcak.srce.hr/file/120296>, pristupljeno 16. srpnja 2023.)

6.5. Lički narodni instrumenti

U Lici se upotrebljavaju razni tradicijski glazbeni instrumenti. Tamburica dangubica je autohtoni lički instrument, a ujedno i hrvatsko tradicijsko žičano rodno glazbalo koje ima mnogo naziva, kao što su tambura samica, danguba, dangubica, kuterevka i sl. Lička varijanta tambure samice veća je od slavonske, tamnije boje tona i dublje ugone.

Najpoznatiji graditelj tamburica dangubica u Hrvatskoj bio je Ličanin Nikola Šporčić iz Kopolja, a u Lici se još uvijek ona proizvodi ručno pa je stoga svaka lička dangubica unikat. U hrvatske krajeve tamburu donose Osmanlije, u doba svojih osvajačkih ratova, a najviše se zadržala na području Slavonije i Baranje. U listopadu 2011. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske proglasilo je kuterevsku dangubicu kulturnim dobrom i važnim dijelom kulturnog nasljeđa Kutereva.⁴³

Još jedan autohtoni stari lički instrument su ličke dvojnice kojima su se ponajviše služili pastiri kako bi skratili vrijeme na ispaši stoke. To su svirale s dvije jedinke napravljene iz jednoga komada drva te je sviranje na dvojnica u uvijek dvoglasno. Na desnoj strani imaju četiri do pet rupica, dok na lijevoj tri do četiri te su ograničene rasponom tonova.

Lički mih je instrument koji karakteriziraju ukrasi u obliku rogova. Ličke gajde su tradicionalni narodni instrument sličan dudama, koji se sastoji od kože i cijevi. Svirači gajdi koriste svoj dah kako bi stvorili zvuk puštanjem zraka u kožu, a pritom sviraju melodiju na cijevima. Ličke gajde imaju jedinstveni zvuk koji se često koristi u narodnoj glazbi i plesovima regije.⁴⁴

Ojkanje se javlja u raznim glazbenim oblicima, a u Lici se pojavljuje u rozgalicama. Važnost ovakvog načina pjevanja prepoznalo je i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske koje ga je upisalo u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Slijedom toga, ojkanje je upisano i na UNESCO-ovu listu nematerijalne kulturne baštine 2010.

⁴³ Kuterevska dangubica (<https://likaclub.eu/tjedan-krasnog-polja-i-kutereva-sto-je-zajednicko-kuterevskoj-dangubici-i-slavnom-fenderu/>, pristupljeno 26. lipnja 2023.)

⁴⁴ Tradicionalni instrumenti (<http://tradicionalniinstrumenti.blogspot.com/2015/07/dvojnice.html>, pristupljeno 26. lipnja 2023.)

Slika 13. Tamburica Dangubica

Izvor: (https://www.likadestination.hr/images/made/images/uploads/Lika_Destinationn_dangubica_1_880_330_80_s_c1.jpg, pristupljeno 15. srpnja 2023.)

Dangubica se tradicionalno koristi u ruralnim područjima kao pratnja pjesmama i plesovima na seljačkim svečanostima i drugim tradicionalnim događajima. Također se često koristi u zabavnim okruženjima za sviranje narodne glazbe i izvedbe tamburaških ansambala.

Ovaj prepoznatljivi instrument ima važnu ulogu u očuvanju nematerijalne kulturne baštine i tradicije narodne glazbe u regijama gdje se koristi. Dangubica, kao dio tamburaškog nasljeđa, pridonosi bogatstvu hrvatske narodne glazbe i stvara prepoznatljiv zvuk koji je karakterističan za ove regije.

6.6. Lički narodni plesovi

Na području Hrvatske ispreplitali su se utjecaji različitih kultura koji su vidljivi kroz brojne običaje. Dio tih običaja koji u sebi nešto čuvaju i prenose su narodni plesovi.

Kolo je jedan od osnovnih oblika hrvatske tradicijske plesne kulture. Ono je zbog svoje jednostavnosti nekada bilo vrlo rasprostranjeno i nalazilo se u središtu društvenog života sela. Gotovo svaki kraj imao je svoje kolo.

Na ličkom području miješali su se dinarski, jadranski, alpski i panonski utjecaji.⁴⁵

Ličko kolo, tanac i krivo kolo tri su najpoznatija narodna kola koja su se plesala u Lici. Čvrsti i teški plesni koraci zorno prikazuju surovost tadašnjeg života. Ličko je kolo snažno, dinamično i uglavnom se pleše bez glazbene pratnje, ali osjećaj za ritam, izmjena figura i tempa kojim se pleše, tabananje nogama o tlo te zveckanje djevojačkog nakita, djeluju poput glazbe.

Tanac, ples poznat i pod nazivom *mišnjača*, vrlo je naporan ples koji zahtijeva izraženu individualnost plesača i njihove improvizacije.

Krivo kolo ili *nakrivendac* je pogrebno, žalostivo kolo koje vodi plesače na krivu stranu, da bi se zavarao duh pokojnika kako se ne bi vratio. Likovi iz krivog kola nalaze svoje prikaze i na bogumilskim stećcima.

Ličko kolo prožeto je elementima u kojima se naglašava izdržljivost plesača i plesačica. Plesom su pokazivali svoju snagu i zrelost. Ples je bio način pokazivanja i dokazivanja vitalnosti i snage. Kola su se ponekad plesala satima, ubrzanim tempom. Djevojke su time pokazivale da će moći rađati djecu i raditi u kući i u polju, a mladići su visokim skokovima dokazivali svoju muževnost.

Ličko se kolo pleše u smjeru kretanja kazaljke na satu, mirno, bez skakanja, noge su se ili povlačile po zemlji ili se išlo s noge na nogu. Kasnije se mijenjaju stil i tehnika plesanja pa se u plesu znalo "đipnuti" ili "điknuti", to jest skočiti i poskočiti, pa je ličko kolo postalo poznato i pod nazivom *đikac*.

⁴⁵ Ivančan, I., *Lički narodni plesovi* (<https://hrcak.srce.hr/file/62263>, pristupljeno 26. lipnja 2023.)

U kolu je bilo bitno držanje plesača. Plesači su morali izgledati uspravno i lijepo u svakom trenutku. Ljepota samog kola očitovala se u snažnoj vrtnji u obje strane. Kad bi najbolji mladić počeo vrtjeti djevojku, svi bi prestali plesati i posvetili bi pažnju paru u vrtnji.

Udaranje nogama po suhoj zemlji koje podiže čestice zemlje koja ostavlja veo maglice i mirisni trag trave i zemlje. U plesu su ljudi i priroda neposredno spojeni.

Ličko se kolo najčešće plesalo na otvorenom prostoru ili na gumnima. Mjesta na kojima se plesalo ili igralo kolo nosila su naziv *igrište* ili *kolarište*.

Kolovođa je bio ponosan kada bi kolo bilo veliko. Na Uskrs, a posebice na Božić, u kolo su ulazili i stariji ljudi i tada je bilo dopušteno plesati i djevojčicama. Kolo je tada znalo trajati vrlo dugo i do poslije ponoći. U pokladnoj se noći plesalo do jutra jer je to bila posljednja prilika za zabavu prije nastupajuće korizme.

„Kolo je imalo važnu društvenu ulogu. U kolu su se mladi sastajali, upoznavali, sklapala su se prijateljstva, izražavale simpatije, nastajale su ženidbene ponude. Po kolu se znalo koja je djevojka udavača, a koja nije (udavača se hvatala u kolo), gledao se izgled djevojaka, koliko je koja snažna i koliko može izdržati plešući, te koliko bogat nakit nosi. Držalo se da ona koja bi napustila kolo prije kraja nije dovoljno izdržljiva niti zdrava, a momci su najradije uzimali za žene one koje su u kolu ostajale do kraja.

Ličko su kolo prihvatili i susjedni krajevi, prilagodivši ga svom ukusu i navikama, pa se utjecaj ličkog kola osjeća od Novog Vinodolskog do zadarskih otoka. I kolo s otoka Paga slično je po načinu izvođenja i koracima, a slična je i uvodna pjesma koja najavljuje kolo.“⁴⁶

⁴⁶ Ličko kolo (<https://nova-akropola.com/kulture-i-civilizacije/hrvatska-bastina/licko-kolo-ples-bez-glazbe/>, pristupljeno 13. srpnja 2023.)

Slika 14. Lička narodna nošnja

Izvor: (https://nova-akropola.com/wp-content/uploads/2014/11/LICKO-KOLO_Licko-kolo4.jpg, pristupljeno 15. srpanj 2023.)

Slika 15. Ličko kolo -ples bez glazbe

Izvor: (https://nova-akropola.com/wp-content/uploads/2014/11/LICKO-KOLO_Licko-kolo1.jpg, pristupljeno 15. srpnja 2023.)

Vođa zapovijedima “Življe”, “Ljuljaj”, “Hop”, “Širi”, “Pazi”, “Skoči”, “Vozi, vozi”, i mnogim drugima potiče življe i skladnije plesanje, a može odrediti i kad je kolu kraj i da se više neće plesati.“

Ličko kolo je praćeno tradicionalnom narodnom glazbom koja obično uključuje instrumente poput tamburice, harmonike i frule.

Ova glazba pruža ritmičku podlogu za plesače. Tijekom izvedbe, plesači često nose tradicionalne narodne nošnje karakteristične za lički kraj. Ove nošnje dodaju poseban estetski dojam plesu i ističu kulturnu baštinu regije.

U plesu se pjevanjem, pokretom i gestom smjelo iskazati ono što u svakodnevnom govoru nije bilo dopušteno. Suseljanima su se spočitavale mane, nekome se rugalo, kritizirao se neki događaj u selu, razotkrio nečiji nestašluk. Pjevanjem šaljivih stihova mogli su se razotkriti vlastiti osjećaji, spominjali su se svećenici i učitelji, pjevalo se o prirodi, o Velebitu, ljepotama Like, ličkih cura i momaka.

Ličko narodno kolo igra važnu ulogu u očuvanju nematerijalne kulturne baštine ličkog kraja. Ples je ne samo umjetnička izvedba već i izražaj zajedništva, ponosa i tradicije lokalne zajednice. Kroz očuvanje i izvođenje ovog tradicionalnog plesa, ljudi u ličkom kraju njeguju i prenose svoju kulturnu baštinu na buduće generacije.

6.7. Suveniri ličkog kraja

Udruga Prospero osnovana je 2003. kao posljedica nemogućnosti zaposlenja ženske populacije na području Like. Misija i vizija udruge bila je usmjerena na unapređenje položaja žena i izgradnju civilnog društva putem savjetovanja i edukacija u proizvodnji suvenira proizvedenih od autohtonih materijala od vune i keramike.

Godine 2018. udruga osniva održivo društvo j. d. o. o. te svu proizvodnju suvenira prebacuje na njega jer osim proizvodnje i prodaje suvenira pridonosi razvoju zajednice u pogledu povećanja zaposlenosti te brizi o okolišu na način da proizvode eko suvenire.⁴⁷

Suveniri u Lici odražavaju autentičnost regije i obilježavaju njezinu kulturnu i prirodnu baštinu. Posjetitelji mogu pronaći različite suvenire koji će ih podsjećati na ovo prekrasno planinsko područje Hrvatske.

Kao što je već spomenuto, lički sir škripavac je poznati sir koji je specifičan za ovo područje. Posjetitelji često kupuju ovaj sir kao ukusan i autentičan suvenir.

⁴⁷ Lika destination - Udruga Prospero (<https://www.lika-destination.hr/kulturna-bastina/povijest/udruqa-prosporo>, pristupljeno 16. srpnja 2023.)

Ličke coklje su tradicionalna obuća koja je karakteristična za ovu regiju. One predstavljaju simbol tradicije i kulturnog identiteta ličkog kraja.

Lika je poznata po proizvodnji kvalitetnog meda. Suveniri koji uključuju med ili proizvode od meda, poput medenjaka ili meda s dodatkom ljekovitih biljaka, također su popularni među posjetiteljima.

U trgovinama suvenira mogu se pronaći ručno izrađeni predmeti poput pletenih košara, keramičkih posuda, pletenih tepiha i drugih tradicionalnih proizvoda.

Suvenirnice često prodaju različite proizvode s etnografskim motivima, kao što su slike, poster, keramičke šalice ili šareni jastučići.

Lika je poznata po svojoj prekrasnoj prirodi pa tako suveniri s motivima divljih životinja, planinskih vrhova i šuma često privlače posjetitelje.

Udruga „Mini Lika“ broji nekolicinu članova koji su u kućnoj radinosti izrađivali ručni rad od kojeg su kreirali prepoznatljive ličke suvenire. Radi lakše promidžbe i promocije osnovana je Udruga pod nazivom „Mini Lika“ sa sjedištem u Gospiću. Pletenje i heklanje tradicija je u Lici od starine, što je posebno izraženo u tradicijskim čarapama i heklačnoj čipki koja krasila koperte i stolnjake od domaćeg platna.⁴⁸

⁴⁸ Lika destination - Udruga Mini Lika (<https://www.lika-destination.hr/lika-quality/proizvod/udruga-mini-lika>, pristupljeno 16. srpnja 2023.)

7. ZAKLJUČAK

Nematerijalna kulturna baština odnosi se na žive kulturne tradicije i običaje koji se prenose s koljena na koljeno i duboko su ukorijenjeni u identitet zajednice. Gorski kotar i Lika u Hrvatskoj imaju bogatu nematerijalnu kulturnu baštinu koja odražava običaje, znanja i društvene prakse lokalnog stanovništva.

Gorski kotar i Lika poznati su po živopisnoj narodnoj glazbi i plesnim tradicijama. Lokalne zajednice često se okupljaju kako bi izvele i proslavile svoje tradicionalne plesove tijekom festivala, vjenčanja i drugih kulturnih događaja.

Razni tradicionalni zanati prakticiraju se generacijama u ovim regijama. Ti zanati uključuju rezbarenje drva, vez, tkanje i lončarstvo, koji su igrali ključnu ulogu u svakodnevnom životu ljudi i odražavaju njihovu kreativnost i umijeće.

Regije su bogate usmenim predajama i lokalnim legendama. Priče o mitskim bićima, povijesnim događajima i herojima prenose se kroz pripovijedanje, čuvajući kolektivno sjećanje i kulturni identitet zajednica.

Gastronomija Gorskog kotara i Like uključuje jedinstvena tradicionalna jela koja su reprezentativna za lokalnu kulturu i povijest. Ta se jela često koriste lokalnim sastojcima i odražavaju prirodne resurse i poljoprivredne prakse regije.

Vjerska i svetkovinska slavlja u Gorskom kotaru i Lici imaju veliku važnost za žiteljstvo. Ti događaji često uključuju procesije, ceremonije i rituale koji se provode stoljećima, promičući osjećaj zajednice i kontinuiteta.

Tradicionalna odjeća i nošnje igraju ključnu ulogu u očuvanju kulturnog identiteta i često se nose u posebnim prilikama, poput vjenčanja i kulturnih festivala.

Lokalne zajednice u Gorskom kotaru i Lici posjeduju vrijedna znanja o biljnoj medicini i tradicionalnom liječenju, koja se prenose generacijama.

Zaštita i očuvanje kulturne baštine sustavan je i trajan posao koji zahtjeva ne samo ulaganje značajnih sredstava, već isto tako uključuje brojnih institucija i stručnjaka te vrijeme u kojem je potrebno koordinirati brojne resurse s kadrovskim i financijskim mogućnostima, što je popraćeno planskim i proaktivnim pristupom.

Lokalne zajednice i kulturne organizacije, uz potporu državnih vlasti, ulažu napore u očuvanje i promicanje ovih elemenata nematerijalne kulturne baštine. Hrvatska prepoznaje važnost očuvanja svoje kulturne tradicije pa je nekoliko elemenata iz različitih regija, uključujući Gorski kotar i Liku, upisano na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva s ciljem podizanja svijesti o očuvanju tradicije.

8. POPIS LITERATURE

Knjige i znanstveni članci:

1. Crnić Novosel, M. *Štokavski ikavski govori u Gorskom kotaru (fonološki i morfološki aspekt)*, Disertacija, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Rijeka, 2015. Dostupno na: (<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:834924>)
2. Gavazzi, M., *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, Hrvatski sabor kulture, Zagreb, 1991.
3. *Gorski kotar. Šumsko gospodarstvo Delnice*, monografija, Delnice, 1981.
4. Gotthardi-Pavlovsky, B., „Etnografski prostor i sadržaji“: u: *Gorski kotar*, monografija, Delnice, 1981.
5. Hirc, Dragutin, *Gorski kotar: slike, opisi i putopisi* , SVEVID digitalna knjižnica, (<https://svevid.locloudhosting.net/files/original/3b45a8ac9858e7daba20b518cfc891c4.pdf>, pristupljeno 26. studenoga 2022.)
6. Ivančan, I., *Lički narodni plesovi* , Dostupno na (<https://hrcak.srce.hr/file/62263>)
7. Jelinčić, D. A. *Kultura u izlogu: kratki vodič za upravljanje kulturnim dobrima*, Meandarmedia: Meandar.Zagreb, 2010.
8. Kolak, T., Rogić, D., *Lička kapa-simbol identiteta i njezine mijene*, Pučko otvoreno učilište „Dr. Ante Starčević“ Gospić, Grad Gospić, 2013.
9. Lisac, J. *Tragom zavičaja: delnički govor i govor Gornjih Turni u svjetlosti goranskih kajkavskih govora*. Književni krug.Split, 2006.
10. Magdić, V.; Kalit, S.; Havranek, J., *Sir škripavac - tehnologija i kvaliteta*, Dostupno na: (<https://hrcak.srce.hr/file/6089>)
11. Malnar, M., "Dijalekti u Gorskom kotaru.", *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 36, br. 1, 2010., str. 47.-69. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/99823>
12. Malnar, S., *Povijest čabarskog kraja*, Matica hrvatska - Ogranak Čabar, Čabar,2007.
13. Nadvornik, Z., *Gorski kotar - hrana za dušu i tijelo. Goranska kuharica*, TKD d. o. o., Delnice, 2004.

14. Nikočević, L., *Kultura ili baština*, Etnografski muzej Istre, Vol. 2., Pazin, 2012, Dostupno na (<https://hrcak.srce.hr>)
15. Randić, M., „Svi lički lončari“, *Etnološka tribina - godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*, Vol. 29, No. 22, Zagreb, 1999., str. 11.-23. Dostupno na (<https://hrcak.srce.hr/file/120296>)
16. *Sačuvajmo od zaborava: dječje goranske igre*, Vrbovsko, 2022.
17. Skledar, N., „Simboli: socio-kulturni identitet“, u: *Simboli identiteta*, HED, Zagreb, 1991.
18. Stepinac Fabijanić, T., „Tradicijska kultura uz Lujzijanu i Karolinu. povijesni putopis kroz Gorski kotar i Prikuplje“, *Problemi sjevernog Jadrana*, 15 (-), 2016., Dostupno na: (<https://doi.org/10.21857/yk3jwhk689>)
19. Strohal, R., *Uz Lujzinsku cestu*, Rijeka: Tiskara Rijeka., 1993.

Internetski izvori i članci:

1. Grad Gospić (<https://gospic.hr/direktorij/muzej-like-gospic/>, pristupljeno 13. travnja 2023.)
2. Hrvatska agencija za hranu (https://www.hah.hr/arhiva/licki_sir_skrpavac.php, pristupljeno 10. lipnja 2023.)
3. Hrvatska nematerijalna kulturna baština na UNESCO-ovim listama (<https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/izdavacka-djelatnost/hrvatska-nematerijalna-kulturna-bastina-na-unesco-ovim-listama-19524/19524>, pristupljeno 26. siječnja 2023.)
4. Kuterevska dangubica (<https://likaclub.eu/tjedan-krasnog-polja-i-kutereva-sto-je-zajednicko-kuterevskoj-dangubici-i-slavnom-fenderu/>, pristupljeno 26. lipnja 2023.)
5. Lička kapa (<https://np-plitvicka-jezera.hr/licka-kapa/>, pristupljeno 19. lipnja 2023.)

6. Ličke coklje (<https://www.lika-destination.hr/kulturna-bastina/povijest/licke-coklje>, pristupljeno 21. lipnja 2023.)
7. Ličko kolo (<https://nova-akropola.com/kulture-i-civilizacije/hrvatska-bastina/licko-kolo-ples-bez-glazbe/>, pristupljeno 13. srpnja 2023.)
8. Lika Destination - Udruga Mini Lika (<https://www.lika-destination.hr/lika-quality/proizvod/udruga-mini-lika>, pristupljeno 16. srpnj 2023.)
9. Lika Destination - Udruga Prospero (<https://www.lika-destination.hr/kulturna-bastina/povijest/udruga-prospero>, pristupljeno 16. srpnja 2023.)
10. Lika Destination (<https://www.lika-destination.hr/kulturna-bastina/povijest/muzej-likegospic>, pristupljeno 13. lipnja 2023.)
11. Nematerijalna kulturna baština i procedure upisa na popise (<https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-kulturna-bastina-i-procedure-upisa-na-popise/16442>, pristupljeno 7. listopada 2022.)
12. Nepoznata Hrvatska - Legenda o Petru Klepcu (<https://abcgeografija.com/nepoznata-hrvatska/klepac/>, pristupljeno 25. ožujka 2023.)
13. Osnovni podaci - Ličko-senjska županija (<https://visit-lika.com/page/geografija>, pristupljeno 12. travnja 2023.)
14. Obilježavanje dvadesete godišnjice Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine (<https://min-kulture.gov.hr/eu-kultura/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/obiljezavanje-dvadesete-godisnjice-konvencije-o-zastiti-nematerijalne-kulturne-bastine/23777>, pristupljeno 10.09.2023.)
15. Registar kulturnih dobara (<https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/registar-kulturnih-dobara-16371/16371>, pristupljeno 26. siječnja 2023.)
16. Tradicionalni instrumenti (<http://tradicionalniinstrumenti.blogspot.com/2015/07/dvojnice.html>, pristupljeno 26. lipnja 2023.)

17. Turistička zajednica Ličko-senjske županije (<http://visit-lika.com/category/planiranje-putovanja> , pristupljeno 13. lipnja 2023.)
18. Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine (https://narodnenovine.nn.hr/clanci/medunarodni/2005_06_5_47.html, pristupljeno 7. listopada 2022.)
19. Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1999_07_69_1284.html, pristupljeno 7. listopada 2022.)

Popis slika:

1. Slika 1. NP Plitvička jezera
Izvor: (<https://d2bgjx2gb489de.cloudfront.net/gbb-blogs/wp-content/uploads/2017/12/12113017/Plitvice-lakes-1-1.jpg>, pristupljeno 21. prosinca 2022.)
2. Slika 2. “Sačuvajmo od zaborava. Dječje goranske igre”
Izvor: (<https://volimvrbovsko.hr/izlozba-i-promocija/>, pristupljeno 15. ožujka 2023.)
3. Slika 3. Unutrašnjost Etno kuće Rački
Izvor: (https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcRTVsC6cktzgs8rzfAmhaYyn9kuR3-LixTLO2_jdneN_XR_59mU3MoNNhmzgGfqoQ0ZFU0&usqp=CAU, pristupljeno 17. ožujka 2023.)
4. Slika 4. Mlin obitelji Popović u Delnicama
Izvor: (<https://gorskikotar.hr/wp-content/uploads/2022/06/gorski-kotar-blog-delnice-00001.jpeg>, pristupljeno 17. ožujka 2023.)
5. Slika 5. Crnoluški pesnici
Izvor: (<https://furman.hr/crnoluski-pesniki/>, pristupljeno 23. ožujka 2023.)
6. Slika 6. Delnička narodna nošnja
Izvor: “Pjesme i plesovi grada Delnica“

<https://www.unirepository.svkri.uniri.hr/islandora/object/ufri%3A678/datastream/PDF/view>, pristupljeno 23. ožujka 2023.)

7. Slika 7. Spomenik Petru Klepcu u Malom Lugu

Izvor: (<http://abcgeografija.com/wp-content/uploads/2022/03/Drveni-spomenik-Petru-Klepcu-u-Malom-Lugu-feat.jpg>, pristupljeno 25. ožujka 2023.)

8. Slika 8. Lička kapa

Izvor: (https://www.lika-destination.hr/images/uploads/Lika_Destination_Licka_kapa.jpg, pristupljeno 13. srpnja 2023.)

9. Slika 9. Ličke coklje

Izvor: (<https://www.novilist.hr/wp-content/uploads/2021/07/5706130.jpg>, pristupljeno 13. srpnja 2023.)

10. Slika 10. Lički sir škripavac

Izvor: <https://gospodarski.hr/wp-content/uploads/skripavac-scaled.jpg>, pristupljeno 14. srpnja 2023.)

11. Slika 11. Zemljane posude

Izvor: (<https://www.lika-destination.hr/images/uploads/briks-gospic.jpg>, pristupljeno 14. srpnja 2023.)

12. Slika 12. Izrada posuda

(Izvor: <https://i.ytimg.com/vi/p-NPZh1Q6XU/maxresdefault.jpg>, pristupljeno 14. srpnja 2023.)

13. Slika 13. Tamburica dangubica

Izvor: (https://www.likadestination.hr/images/made/images/uploads/Lika_Destinationn_dangubica_1_880_330_80_s_c1.jpg, pristupljeno 15. srpnja 2023.)

14. Slika 14. Lička narodna nošnja

Izvor: (https://nova-akropola.com/wp-content/uploads/2014/11/LICKO-KOLO_Licko-kolo4.jpg, pristupljeno 15. srpnja 2023.)

15. Slika 15. Ličko kolo - ples bez glazbe

Izvor: (https://nova-akropola.com/wp-content/uploads/2014/11/LICKO-KOLO_Licko-kolo1.jpg, pristupljeno 15. srpnja 2023.)

SAŽETAK

Ovaj rad govori o nematerijalnoj kulturnoj baštini Gorskog kotara i Like, a cilj rada je prikazati nematerijalnu kulturnu baštinu koja s vremenom neće izgubiti na svojoj vrijednosti. Rad se sastoji od pet poglavlja, od kojih svako ima nekoliko potpoglavlja. U samom uvodu navedeno je o čemu će se govoriti. Prvo poglavlje općenito govori o kulturnoj baštini Hrvatske, njezinoj podjeli i nematerijalnoj kulturnoj baštini Gorskog kotara. Također, govori o zaštiti nematerijalne kulturne baštine i baštini koja je upisana na Reprezentativnu listu UNESCO-a. Drugo poglavlje se odnosi na samu regiju Gorski kotar, povijesne značajke regije i kulturnu baštinu. Treće poglavlje se odnosi na nematerijalnu kulturnu baštinu Gorskog kotara, odnosno na goranske govore i specifičnosti tih govora, goranske dječje igre i pjesme, goranske tradicijske obrte, božićne i narodne običaje te legende tog područja. U četvrtom poglavlju se prelazi na regiju Liku i kulturnu baštinu Like, istaknut je Muzej Like koji je jedan od najpoznatijih i najstarijih muzeja na tom području. Trenutno djeluju četiri muzejska postava: arheološki, kulturno-povijesni, etnografski i galerijski. Posljednje poglavlje odnosi se na nematerijalnu kulturnu baštinu Like. Lička kapa, umijeće izrade coklji, lički sir škripavac, lončarstvo, narodni instrumenti, plesovi te suveniri Like koji su dio turističke ponude, opisani su u ovom dijelu rada. Lička kapa jedan je od najpoznatijih simbola Like danas. Zbog svoje osebujne povijesti i ispreplitanja kulturnih krugova, ove dvije regije su bogate nematerijalnom kulturnom baštinom i aktivno rade na njezinom očuvanju kako bi se uspjela sačuvati tradicija i kulturne vrijednosti. Na kraju rada nalazi se zaključak te popis korištenih izvora i slika.

Ključne riječi: Gorski kotar, Lika, nematerijalna kulturna baština, kulturno nasljeđe, tradicija

SUMMARY

This paper is about the intangible cultural heritage of Gorski Kotar and Lika. The aim of the paper is to show the intangible cultural heritage which will not lose its value over time. The paper consists of five chapters, each of which has several subchapters. The introduction itself states the topic that will be discussed. The first chapter generally talks about the cultural heritage of Croatia, its division and the intangible cultural heritage of Gorski Kotar. Furthermore, it discusses the protection of intangible cultural heritage and the heritage that is inscribed on the Representative UNESCO List. The second chapter refers to the Gorski Kotar region itself, the region's historical features and cultural heritage. The third chapter refers to the intangible cultural heritage of the Gorski Kotar region, i.e. the Gorski Kotar speeches and their characteristics, the children's games and songs, traditional crafts, Christmas and folk customs along with the legends of the area. The fourth chapter moves on to the Lika region with its cultural heritage, highlighting the Lika Museum, which is one of the most famous and oldest museums in the area. It currently hosts four exhibitions: archaeological, cultural history, ethnographic and gallery. The last chapter refers to the intangible cultural heritage of Lika. The Lika Cap, the traditional manufacture of Lika Coklje (slippers), Lika Skripavac cheese, pottery, folk musical instruments, dances and Lika souvenirs that are part of the tourist offer are described in this part of the paper. The Lika Cap is one of the most famous symbols of Lika today. Due to their distinctive history and the intertwining of cultural circles, these two regions are rich in intangible cultural heritage and are actively working to preserve it so as to succeed in keeping tradition and cultural values alive. The paper ends with the conclusion along with the complete reference list of the sources and images used in the paper.

Keywords: Gorski Kotar, Lika, intangible cultural heritage, cultural heritage, tradition

Sažetak je prevela i lektorirala: Katarina Breščić Šegota, prof. mentor engleskog jezika i književnosti